

International Journal of Russian Studies

Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi

ISSN: 1307 – 3419, Kayseri – TÜRKİYE

Volume 11/1 January 2018 p. 1-44

www.radtr.net

MÂTÜRÎDÎ'DE KADIN ALGISI VE PSİKO-SOSYAL KONUMU

*Dr. Osman ORAL **

Özet

Kadının yaratılışı, kız çocuk, eş ve anne olarak konumu, erkek karşısındaki statüsü, ferdi ve içtimaî hayattaki hak ve yükümlülükleri gibi açılardan tarihsel, kültürel, psikolojik ve sosyolojik olarak tartışılmalı bir husustur. Kur'ân, insan olması bakımından kadını erkekle eşit bir varlık olarak kabul eder. Yani gerek yaratılış gerekse hak ve sorumluluklar yönünden erkeklerle eşit konumda olan bir kadın portresi çizilir. Dolayısıyla kadın Allah'ın kulu olması bakımından erkekle eşit seviyede; dinî hak ve sorumlulukları da aynı düzeydedir. Günümüzde kadın algısı ve konumu, feminist akımlar ve özgürlükler bağlamında dinî metinler üzerinden hâlen tartışılmakta, eşitlik, hak, adalet, özgürlük ve onur gibi evrensel ölçütlerle kadının konumu belirlenmeye çalışılmaktadır. İslâmî literâtürde kadın algısı ve konumunun temelini dinî kurallar, sosyal ve siyasî çevre, etnik yapı ve İslâm öncesinden gelen kültür mirası belirlemiştir. Kur'ân, psiko-sosyal tutum ve davranış modelleri sunmak amacıyla bazı kadınlardan söz etmektedir. Kelâmî düşüncede kadınların peygamberliği tartışılır. Bu makâlede "Mâtürîdiyye" adlı kelâmî anlayışın kurucusu, Türk-İslâm dünyasının önemli âlimlerinden Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin (ö.333/944) kadın algısı ve psiko-sosyal konumu hakkında görüşleri incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Yaratılış, Hikmet, Psiko-Sosyal, Ebû Mansur el-Mâtürîdî

* Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Kelâm ve İtikadi İslam Mezhepleri Anabilimdalı emekli öğretim üyesi. osman-oral@hotmail.com.

WOMEN'S PERCEPTION AND PSYCHO-SOCIAL POSITION IN MATURIDI

Summary: The creation of a woman, the position of a girl as a wife and mother, status of male status in terms of individual and domestic rights and responsibilities historical, cultural, psychological and sociological issues discussed. The Qur'an regards women as equal to men in terms of being human. So, both in terms of creation and rights and responsibilities a woman's portrait is drawn in equal position with men. Therefore, women are equal to men in terms of being servants of Allah, religious rights and responsibilities are at the same level. Today women's perception and position, in the context of feminist movements and freedoms, religious texts are still being discussed, such as equality, right, justice, freedom and dignity the position of the woman is determined. In islamic literature the basis of women's perception and position, religious rules, social and political environment, ethnic structure and cultural heritage from the pre-Islamic. The Qur'an refers to some women to offer models of psycho-social attitudes and behavior. In islamic theological thought the prophethood of women is discussed. In this article, women's perception and their views on psycho-social position are examined and evaluated, the founder of the concept of "Maturidiye" , the Imam of Sunni scholar Abu Mansur al-Maturidi (d.333/944) is one of those rare thinkers trained Turkish and Islamic world.

Key words: Women, Creation, Wisdom, Psycho-Social, Abu Mansur al-Maturidi

Giriş

Kadın ve erkek arasındaki sınıf ve cinsiyet farklılıkları, dînî metinlerden mi kaynaklandığı hususu tartışılmaktadır. Kadının yaratılışı, kız çocuk, eş ve anne olarak konumu, erkek karşısındaki statüsü, ferdî ve içtimaî hayattaki hak ve yükümlülükleri gibi açılardan tarihsel, kültürel, psikolojik ve sosyolojik temelleri olan bir husustur. Kur'ân, insan olması bakımından kadını erkekle eşit bir varlık olarak kabul eder. Yani gerek yaratılış gerekse hak ve sorumluluklar yönünden erkeklerle eşit konumda olan bir kadın portresi çizilir. Bazı İslâm âlimleri kadının günümüz statüsünü dînî metinlere dayandırmaya çalışır ve gerçek hakkının İslâm'da verildiğini savunur. Eğitim, istihdam, boşanma, çok evlilik gibi konularda İslâm ülkeleri arasında hem

tarihte hem günümüzde istatistiksel olarak büyük farkların olması, sorunun kaynağının dinden değil büyük oranda sosyolojik kültürden kaynaklandığı tezini güçlendirmektedir.¹

Kur'ân, psiko-sosyal tutum ve davranış modelleri sunmak amacıyla bazı kadınlardan söz eder. Bunlarla vahiy kavramı yanyana geldiğinden İslâm kelâmında nübüvvet meselesinde kadınların peygamber olup olmaması problemi tartışılır. İmam Eş'arî'nin (ö.324/936) “kadından da peygamber olabileceği” tezi,² bir kadına en yüksek erkek otorite olan Peygamberliğin lâyük görülmesi kadınlara konum olarak değer verdiği izlenimini çağrıştıracaktır. Muhtemelen bu durum, XVIII. yüzyılda Fransa’da ortaya çıkıp günümüzde de revaç bulan kadının siyasal ve toplumsal haklar bakımından erkekle eşit olması gerektiğini öne süren ve bunu gerçekleştirmeye çalışan Feminizm akımlarının da dikkatini çekebilir. Vahiy kavramıyla irtibatlı gördükleri Hz. Havva, Sâre, Âsiye, Hz. Mûsa’nın annesi, İmran’ın hanımı gibi bazı kadınların teoride nebi olabileceğini savunan Eş’ariler, pratikte hâkimlik, yöneticilik gibi görevlerde erkeklik şartını koyarak kadının görev almasını bile kabul etmezler.³ Kadınlardan nebi gelebilir tarzı düşüncelerinin, kadına değer verme açısından olmadığı söylenebilir. Eş’arî ve Zâhirîlerin aksine⁴ Mâtürîdîler, kadınlardan birçok hikmetlere binâen Allah’ın peygamber göndermediğini, hem nebi ve hem de rasüllerin erkeklerden geldiğini söylerler.⁵

Eş’arî kelâm âlimleri, kadınların devlet başkanlığı ve hâkimlik yapmalarına sıcak bakmazlarken,⁶ Mâtürîdîye kelâm ekolünün önderi Ebû Mansur el-Matürîdî (ö. 333/944) ise Yemen’deki Sebe’ Melike’sini övgü ile bahseden âyetlerden,⁷ kadının, eğer şartlarını taşıyorsa

¹ Şaban Ali Düzgün, “Kur’ân’ın Değer Sistemi ve Kadın Algımız”, *Kelâm El Kitabı*, Grafiker Yay, Ankara, 2013, s.596-7.

² Ebû Bekir İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâtî’s-Şeyh Ebi’l-Hasan el-Eş’arî*, Beyrut, 1987, s.74-5.

³ Bkz. Ebu’l-Meali el-Cüveynî, *Luma’ul-Edille*, terc. Murat Serdar, Furkan Yay, Kayseri, 2012, s. 87; Abdulvehhab b. eş-Şarani, *Kitâbu’l-Mizânî’l-kübrâ*, Bulak, trs, I/76; Ebû Abdullah eş-Şevkanî, *Neylu’l-Evtâr şerhu Müntekal-Ehbar*, Mısır, 1961, VIII/508-9.

⁴ Ebû Muhammed İbn Hazm ez-Zahiri, *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehva ve’n-Nihâl*, Beyrut, 1986, V/119-120.

⁵ Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, tahk. Bekir Topaloğlu, İstanbul, 2005, XI/11; Nureddin es-Sabuni, *el-Bidaye fi Usuli’d-Din*, tahk. Bekir Topaloğlu, DİB Yay, Ankara, 1995, s.46; Abdullatif Harputi, *Tenkihu’l-Kelam fi Akaidi Ehli’l-İslâm*, Dersaadet, İstanbul, 1330, s. 281.

⁶ Selim Özarslan, “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: X/2, Yıl: 2006, s.109 vd.

⁷ Naml, 27/16-35.

yönetici olabileceği görüşündedir.⁸ Yine Mâtürîdî Hz. Mûsa'nın annesine, Hz. Meryem'e, Âsiye'ye vahyedilmesi gibi⁹ âyetlerde bazı kadınların vahiy ile yanyana geçmesinin onların nebi olduğuna delâlet etmediğini, peygamber olmayanlarla ilgili vahiy kavramına “beşeri ilham ve işâret”¹⁰ anlamı verilmesinin daha uygun olabileceğini söyler.¹¹

Günümüzde dînî eğitim veren İmam-Hatip Liseleri ile İlahiyat ve İslâmî İlimler Fakültelerinde okuyan kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranı kat kat fazla olması İslâm'ın kadın algısı ve psiko-sosyal konumu güncelliğini korumaktadır. Kadının evlenme, boşama hakkı, âile reisliği, miras paylaşımı, yargılama hukukunda konumu, şahitliği, kamusal alandaki yeri, yöneticilik ve devlet başkanlığı gibi meselerdeki hükümlerle konumu belirlenmektedir. Kadının statüsü ve konumunu belirleyen İslâmın temel yapı taşları olan; hak, eşitlik, özgürlük, onur gibi evrensel ölçütlerle kadının hak ettiği algıya kavuşturulması arzulanmaktadır. Kadının olması gereken statüden indirildiği ve ontolojik olarak sahip olduğu eşitliği kaybettiği sosyal, siyasal faaliyetler yani kamusal alandır. Anne, eş, kız evlat konumunda ele alınan kadın, ontolojik değil, kültürlere göre değişen toplumlarda ikinci derecede konuma itilebilmektedir.¹²

Görüşlerini incelediğimiz sünnî anlayışın önemli kelâm âlimi Mâtürîdî, itikadî görüşlerini dönemine, çağına ve daha sonraki dönemlere aktaran bir düşünürdür.¹³ O, kelâm, tefsir ve fıkıh gibi konularda Kur'an bütünlüğünü merkeze alan rasyonel ve dengeli yorumlarıyla tarihi süreç içerisinde gelişen Ehl-i Sünnet çizgisinin oluşumuna büyük katkılar sağlamıştır.¹⁴ Yaşadığı dönemde birçok akımların etkisine ve tehdidine mâruz kalan İslâm toplumunun birlik ve bütünlüğüne de itikadî açıdan çok önemli katkılar yaptığı söylenebilir.¹⁵ Mâtürîdî'ye göre Allah kadın ve erkek olarak insanı en güzel şekilde akıl ve özgür irâde vermek sûretiyle yaratmış ve

⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III/199 vd; Osman Oral, “Mâtürîdî'de Din-Siyaset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri”, Usbik-Erciyes Üniv. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 31 Ocak-03 Şubat 2018, s.11 vd.

⁹ Nahl, 16/68; Taha, 20/38-39; Kasas, 28/7.

¹⁰ İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed, *Lisanü'l-Arab*, y.y, Beyrut, trs, “vhy” madd.

¹¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XI/11.

¹² Düzgün, “Kur'an'ın Değer Sistemi ve Kadın Algımız”, s. 597.

¹³ Ebü'l-Hasenât Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, Kahire, 1324, s. 195.

¹⁴ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille fi Usuli'd-Din*, tahk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, DİB Yay, I/19, 29.

¹⁵ Ebü'l-Vefa el-Kureşî, *el-Cevahirü'l-Mudiyye fi Tabakati'l-Hanefiyye*, y.y, Kahire, 1993: II/130 vd.

kâinatı onun emrine vermiştir. Onun yaratılış hikmeti imtihan dünyasında âhirete giden yolculukta kendisine nimet ve hikmet üzere verilen aklıyla tevhid ilkesini idrâk etmesi ve yaratıcısına kulluk ve ibâdet yapıp yapmamakla sınanmasıdır.¹⁶ En önemli görevi; hamd ve şükürdür. Başa gelen güzel şeylere şükredip hamdetmeli, kötü şeylere de sabretmelidir.¹⁷

Mâtürîdî'nin orijinal, çağlara ışık tutan, sistemli, planlı kelâm metodunda akla, istidlâl ve tahlillerine önem verip sem'iyat konularında nakle bağlı kalarak, sistemini “tenzih” ve “hikmet” ilkeleriyle temellendirdiği de söylenebilir. Tenzih prensibinde Allah ile başka herhangi bir varlık arasında benzerlik kurma/*teşbih* ve O'na şekil, cisim atfetme/*tecsim* düşüncesine Allah'ın sıfatlarını inkâr etmeksizin karşı çıkar. Hikmet prensibinde de bir ve tek olan Allah'ın ezeli ve ebedî “Hikmet” ismi ve sıfatı olduğu temelinde Hakîm yaratıcının fiillerinin hikmet üzerine olduğu ve her şeyi hikmetle yarattığı şeklinde temellendirir. Evreni ve içindekileri hikmetle görmek, hikmet dolu dünyayı insanca huzurlu ve mutlu yaşadıkten sonra âhirette ebedî saadeti elde etme çabası Mâtürîdî'nin Kur'ân ve hadisten anladığı düşünce sistemidir.¹⁸

İslâmın inanç sistemini rasyonel yorumlamaya tabi tutan kelâm geleneğinde büyük bir öneme hâiz olan Mâtürîdî'nin kadının hikmetle yaratılması, psiko-sosyal konumu konusunda “Kitabu't-Tevhid” ve “Te'vilâtü'l-Kur'ân” veya “Te'vilâtü Ehli's-Sünne” adlı eserlerinde bize teorik bir temel sunabileceğini düşünüyoruz.

Bu makâlede Türk-İslâm dünyasının dîni anlayışını şekillendiren önemli âlimlerinden Mâtürîdî'nin kadın algısı ile onun psiko-sosyal konumu hakkında görüşleri ve kelâmî problemlere çözüm arayışları; *Kadının yaratılış hikmeti; Nübüvvet ve Kadın, Eş ve anne konumunda kadın; Bireysel ve kolektif sorumlulukta kadın; Sosyal çevreyle iletişim ve iyi geçimde kadının konumu; Toplumda ve iş hayatında kadının konumu; Kur'ân'da prototip kadınların psiko-sosyal konumu ve davranışları*, gibi ana başlıklarıyla incelenip değerlendirilmektedir.

¹⁶ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitabu't-Tevhid*, neşr. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçî, İsam yay, Ankara, 2005, s. 31.

¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, IV/365, 381.

¹⁸ Osman Oral, “*Mâtürîdî'nin Hikmet Anlayışı*”, ERÜ SBE Doktora Tezi, Kayseri, 2014, s. 12 vd.

A. Kadının Yaratılış Hikmeti

Mâtürîdî, insan türü erkek ve kadının nimet ve güzellik, huzur ve mutluluk kaynağı olarak yaratıldığını belirtir.¹⁹ Allah insan cinsinden eşler yaratıp neslin çoğalması için oğullar ve torunlar bahşetmiştir.²⁰ Yine O, insanların nefis-i vahide'den yaratılmış olduklarına işâret eden Nisa suresinin birinci âyetine getirdiği yorumunda, insanın aslen topraktan, daha sonra da nutfeden yaratılmış olmakla beraber âyette geçen “nefis-i vahide” ile insanların yaratılmasının ataları Âdem'e izafe edildiğini ifade eder.²¹ Bu düşünce “*Kadın eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri kısmı baş tarafıdır. Onu doğrultmaya çalışırsan kırarsın, hali üzere bırakırsan öyle eğri kalır*”²² hadis rivâyeti ile Hz. Âdem'in bir parçasından Havva'nın yaratılması fikrini doğurmuş, kadınların narin, hassas ruhî durumunu belirten mecâzî bir ifade olarak yorumlanmıştır.²³ “*İsâ, O'ndan bir ruhtur*”²⁴ âyetinin te'vilinde Mâtürîdî, Allah Âdem'i topraktan yaratmış ve Hz. İsâ'yı Âdem'e nisbetle, bazı yorumcuların Havva'yı da Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını ve O'nu da Âdem'e nisbet ettiklerini belirtir.²⁵ Kur'ân'da ise Havvâ'nın ismi geçmez ve onun yaratılışından bahsedilmeyip Hz. Âdem ile birlikte cennete yerleştirilmeleri ve sonra cennetten çıkarılışları anlatılır.²⁶

“*Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbinizden sakının*”²⁷ âyetindeki nefis kelimesiyle Hz. Âdem'in kastedilebileceği gibi insanın aslı olan ilk canlı veya topraktan yaratıldığı da söylenebilir.²⁸ Kadının erkeğin İbranice'de karakter ve mizaç anlamındaki kaburga kemiğinden yaratıldığı yönündeki mecazî Tevrat öğretilerine karşılık İslâm'da kadın ve erkek aynı şey yani topraktan

¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VI/137-8; XI/170-1.

²⁰ Nahl, 16/72; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII/151-2.

²¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III/8.

²² Ebû Abdullah el-Buhârî, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yay, İstanbul, 1981, Nikâh 80, Enbiya 1; Ebu'l-Hüseyin el-Müslim, *es-Sahih*, Çağrı Yay, İstanbul, 1981, Rada 60.

²³ Fahrettin Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1981, XXI/207; III/2 vd; IX/167 vd.

²⁴ Nisa, 4/171.

²⁵ Al-i İmrân, 3/59; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, IV/119.

²⁶ Bakara, 2/35-38; A'râf, 7/19-25; Tâhâ, 20/117-123.

²⁷ Nisâ, 4/1; Bkz. A'râf, 7/189; Zümer, 39/6.

²⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri*, İstanbul, 1989, II/188-193.

yaratılmış,²⁹ Allah her ikisine de ruhundan üflemiş, maddî ve manevî her türlü varlık alanına ilişkin bilgi ile donanmış, evrende her ikisi de halife olarak yaratılmışlar. Diğer varlıklara karşı akıl ve irâde ile üstün kılınmışlardır.³⁰ “Sen ve eşin cennete yerleşin” ilahî hitabıyla karşılaşmışlar, “şu ağaca yaklaşmayın” ihtarıyla da erkek ve kadın beraberce ağaca yaklaşmakla sınanmışlardır.³¹ Böylece Allah, insanı farklı bir ihtimam ve hikmetle,³² iki eliyle,³³ en şerefli ve güzel bir biçimde,³⁴ ruhundan üfleterek,³⁵ topraktan özel bir yaratışla rububiyeti ve vahdaniyetine delil olarak varlık alanına çıkarmıştır. Âlemlerin Rabbi, Yaratıcısı, Mâlîki ve Hâkimi, onları yarattıktan sonra onu öğrenme, konuşma, anlama ve doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma melekeleriyle donatmış, onlara seçme, istediğini yapma özgürlüğü vermiştir. İnsan dışındaki varlıklar yaratılış gâyelerini gayri irâdî olarak yerine getirirken, insan ise yaptıklarından irâdesiyle sorumlu tutulmuştur.³⁶ Dolayısıyla kulun görevi nasıl olursa olsun her halukârda ilâhî teklif çerçevesinde itaat etmektir.³⁷

Mâtürîdî'ye göre insanın yaratılmasıyla ilâhî mülk ve hükümdarlık kemâle ermiş ve doruk noktasına ulaşmıştır. Çünkü yaratılışın asıl hikmeti insandır. Dünyadaki herşey insanlar için yaratılıp emrine verilmiş,³⁸ insanlara organlar ve verilen servetler de ilâhî nimetler lutfedilmiş,³⁹ hikmet ehli insana da küçük âlem denilmiştir.⁴⁰ İnsan yaratılmışları yönetmek yeteneği ile sivrilmiş, bu uğurda güçlülere göğüs germek onlar için aklen en elverişli bulunanı araştırmak, iyi ve güzel olanları tercih edip bunlara aykırı düşenlerden sakınmakla mümtaz kılınmıştır.⁴¹ Mâtürîdî'ye göre sosyal hayatta herkes birbirine muhtaçtır. Erkek kadına, kadın erkeğe, zengin

²⁹ Âl-i İmrân, 3/59.

³⁰ İsrâ, 17/70; Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII/325.

³¹ Bakara, 2/35; A'raf, 7/19; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I/89.

³² Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, tahk. Mecdi Basellum, Darül-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 2005, IX/47.

³³ Sâd, 38/75; Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XII/281-2.

³⁴ Bkz. Tin, 95/4; Teğabun, 64/3.

³⁵ Secde, 32/9; Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/272-3.

³⁶ Bkz. Mâtürîdî, *Tevhid*, s.351.

³⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Tevhid*, s.283, 353.

³⁸ Mâtürîdî, *Tevhid*, s.114, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, VI/477.

³⁹ Mâtürîdî, *Tevhid*, s.119.

⁴⁰ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 6.

⁴¹ Mâtürîdî, *Tevhid*, s.17.

fakire birçok işinde muhtaçtır. “Allah’ın kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri arzu etmeyin”⁴² denilerek Allah her hal ve durumu imtihan için yarattığını belirtir.⁴³

“Kadın ve erkeğin her birine ayrı üstünlükler verdik”⁴⁴ ifadesiyle kadın ve erkeğin insan olma temelinde eşit, toplumsal düzlemde ise birbirini tamamlayan çiftler olduğu söylenebilir. Kur’ân’da varlıkların nasıl yaratıldığından çok niçin yaratıldığına, vazifelerine ve yaratılış hikmetlerine dikkat çekilmekte, böylelikle Yaraticının varlığına isim ve sıfatlarına işaretler çıkarılması istenmektedir.⁴⁵

Mâtürîdî’ye göre evrenin yaratılışı başıboş, abes ve hikmetsiz olmadığı gibi kadın ve erkek olarak insanın yaratılışı da hikmetsiz değildir.⁴⁶ Kur’ân’ın genel ilkeleri çerçevesinde bakıldığında ontolojik olarak Allah’ın nazarında mutlak eşitliğe sahip cinslerin, toplumsal roller sözkonusu olduğunda mutlak eşitlikten daha ziyade birbirlerini tamamlayacakları farklı üstünlüklere sahip oldukları anlaşılabilir.⁴⁷

“Sizi bir tek candan yaratan”⁴⁸ ifadesini Mâtürîdî, et, kan, cesetten insan cinsinden yaratılan Hz. Âdem ve Havva’dan çoğalan insanların hiçbirinin diğerine yaratılış ve nesep üstünlüğünün olmadığını gösterir, der. Mâtürîdî’de bütün insanlar birbirlerinin erkek kardeş ve kız kardeşleridir. Onlardan birinin diğerine üstünlüğü varsa bu, yapmış olduğu amelleri ile tercih etmiş olduğu övülmüş huylar ve iyilikler sayesinde olur. Mâtürîdî’ye göre yaratılış bakımından kadın ve erkeğin diğerine üstünlüğü yoktur.⁴⁹ Dolayısıyla burada öne çıkarılan şey kadın ve erkeğin nasıl yaratıldığı değil, aynı asıldan yani topraktan var edildiğini göz önünde bulundurarak takva üzere olmaya davet edilmesidir.

Mâtürîdî, erkek-kadın olarak insanın yaratılışı ve fitratı ile ilgili âyetlerin te’vilinde, insanın fizyolojik yapısını oluşturan cevherin temizliğine, Allah’ın ruh üfürmesiyle hayat verip akıl, irade ve bilgi potansiyeli ile imtihan için yarattığı nefis sahibi insanın üstünlüğüne dikkat çeker. Allah

⁴² Nisa, 4/32.

⁴³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, VIII/17.

⁴⁴ Nisa, 4/34.

⁴⁵ Bkz. Kâf, 50/6-10, Nahl, 16/11-14.

⁴⁶ Bkz. Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 5; Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, VI/473.

⁴⁷ Düzgün, “Kur’ân’ın Değer Sistemi ve Kadın Algımız”, s. 595.

⁴⁸ A’raf, 7/189.

⁴⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’-Kur’ân*, VI/140.

meleklerle “*yerde bir halife var edeceğim*”⁵⁰ ifadesi halife özelliğiyle yaratılan insanın, sorumluluğu yanında diğer varlıkları yönetme yeteneğiyle var edildiğini de gösterir.⁵¹

“*Kadınlar erkekler için birer elbise, erkekler de kadınlar için birer elbise*”⁵² ifadesini Mâtürîdî, âilede eşler helâl olmayan şeylere birer perde ve engeldir, yani erkek kadınla, kadın da kocasıyla iffetini korur, demektedir. O, “*geceyi insanı bürüyen elbise gibi sukûn ve huzur vesilesi kıldı*”⁵³; “*İçinde huzur bulmanız için geceyi sizin yaratmıştır*”⁵⁴ âyetlerindeki “libas” ve “sukûn” kavramları gibi erkek ve kadın yani nikâh sözleşmesiyle evlenen eşler birbirleri için maddî ve manevî bakımdan sukûnet ve huzur vesilesi olduklarını söyler.⁵⁵

Yine Mâtürîdî, insan türünden erkek ve kadının nimet ve güzellik, huzur ve mutluluk kaynağı olarak yaratıldığını belirtir. İlk insan türü olan Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva olmasaydı beşer rahat edemez, birbirlerine ısınamazlardı, der.⁵⁶ Mâtürîdî, İsrâiliyat haberlerinde Âdem’e eş olarak yaratılan kadının İblis’e olan yakınlığı, İblis’in aldatmasıyla eşini kandırıp ona günah işlettiği rivâyetlerine de yer vermemiştir.

Dolayısıyla O’nun İsrâiliyata başvurmaması, şeytanın onu aldattığı gibi eski ahit kaynaklı rivâyetlere yer vermemesi, Havva ve kadınlar hakkında hiçbir menfî ve değersizleştirmeye yönelik ifade kullanmamış olması dikkate şâyândır. Kâinata da mevcut hikmetlerin bilinmesi gerekir diyen Mâtürîdî’ye göre kadın ve erkek insan fizyolojik yapıya ve bir de akla sahip kılınarak yaratılmıştır.⁵⁷

İlahi hikmet, hem Hz. Âdem’e sevgi ve rahmet temelinde bir can yoldaşı, sukûnet ve huzur vesilesi olması hem de insan nevinin üreyip çoğalması için ilk kadın Havva yaratılmıştır.⁵⁸

⁵⁰ Bakara, 2/30.

⁵¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I/77.

⁵² Bakara, 2/187.

⁵³ Nebe, 78/10.

⁵⁴ Mü’min, 40/61.

⁵⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I/364.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VI/137-8; XI/170-1.

⁵⁷ Mâtürîdî, *Tevhid*, s.5, 17-8, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, VI/473.

⁵⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VI/39-41.

B. Nübüvvet ve Kadın

İslâm kelâmında tevhidden sonra öneme hâiz nübüvvet bahislerinde,⁵⁹ âyetlerde bazı kadınların vahiy ile birlikte geçmesiyle kadınların peygamberliği problemi tartışılır. Allah ile insanlar arasında dünya ve âhiretle ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla elçilik görevini yapan nebilere, Allah'tan aldıkları emir ve yasakları insanlara ulaştıran erkek kişilerdir.⁶⁰ Allah'ın kendilerine vahiyle konuştuğu bazı kadınların da olmasını delil alan Eş'ârîler, kadınlardan nebi gelebileceğini söylerler. Sözelimi Hz. Mûsa'nın annesine vahyedilmesi,⁶¹ Hz. İbrahim'in eşi Sâre'nin meleklerin vahiy müjdesini alması gibi.⁶² Diğer hanımlarda Hz. Âdem'in eşi Hz. Havva, Hz. İbrahim'in eşi ve Hz. İsmail'in annesi Hz. Hacer, İmrân'ın eşi (Hanne) ve Hz. Meryem'dir.⁶³

Eş'ârî, “Biz senden önce de, memleketler halkından ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri (رجالاً) peygamber olarak gönderdik”⁶⁴; “Senden önce de ancak, kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri (رجالاً) peygamber olarak gönderdik”⁶⁵ gibi âyetlere dayanarak rasûl ve nebi ayırımı yaparak kadın nebi gönderildiğini ama rasûl gönderilmediğini iddia eder.⁶⁶ Mâtürîdî'ye göre ise sözkonusu âyetler kadın olarak peygamber gönderilmediğini ifade etmektedir.⁶⁷ Peygamberler için kullanılan “nebi” ve “rasûl” terimleri arasında fark olup olmadığı hususu da tartışılır. Bunlar Kur'ân'da ayrı ayrı peygamberleri ifade ettikleri gibi bazen aynı peygamber için ikisinin birden kullanılır.⁶⁸ Bazı Eş'ârî âlimleri de vahiy geldiği bilinen kadınların nebi değil Allah'ın veli kulu ve kerâmetleri veya peygamberlerin irhâsları

⁵⁹ Bkz. Ebû Nasr el-Fârâbî, *İhsâu'l-Ulûm*, neşr. Osman M.Emîn, Kahire, 1931, s.71-2; Seyyid Şerif el-Cürcânî, *et-Tarifat*, tahk. İbrahim el-Ebyarî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, trs, s.124; İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1983, II/1073.

⁶⁰ Bkz. Sa'dettin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Makasid*, tahk. Abdurrahman Umeyra, Beyrut, 1989, I/5; İzmirli İ.Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, haz. Sabri Hizmetli, Ankara, 1981, s.2-3; Ö.Nasuhi Bilmen, *Muvazzaf İlm-i Kelâm*, İstanbul, 1972, s.5.

⁶¹ Taha, 20/38; Kasas, 28/7.

⁶² Bkz. Hud, 11/71-3.

⁶³ Âl-i İmrân, 3/35-37, 42-43.

⁶⁴ Yusuf, 12/109.

⁶⁵ Nahl, 16/43; Enbiya, 21/7.

⁶⁶ İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlat*, s.174-5.

⁶⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII/373, VIII/113.

⁶⁸ A'raf, 7/157, 158; Meryem, 19/51, 54; Ahzab, 33/40; Hacc, 52/22; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, VII/203.

olabileceğini söyler. Örneğin Meryem'in kerâmeti, Hz. İsa'nın da irhasıdır.⁶⁹ Kelâmcılara göre nebilere nübüvvet verilmeden önceki olağanüstü olaylar "irhas" kabul edilir.⁷⁰

Kadınların teorikte en üst konum olan nebi olabileceğini savunan Eş'ariler, sosyal ve siyâsal alan olan kamuda hâkimlik, yöneticilik gibi görevlerde kadının görev almasını kabul etmezler.⁷¹ Hanefi-Mâtürîdî ekolüne mensup bazı âlimler ise kadının hâkimlik gibi kamusal alanda görev almasını uygun gördükleri söylenebilir. Kadınlardan nebî gelmeyeceği konusunda ise Mâtürîdîler arasında ittifâk vardır. Onlara göre kadınların erkeklere göre bedensel ve psikolojik açıdan daha zayıf ve narin olmaları, nübüvvetin ağır vazifelerini üstlenmelerini zorlaştırır. Bu durumda tebliğ yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda, onları geri bırakır. Bu yüzden insanlar arasından nübüvvet vazifelerini yüklenebilecek en yüksek ve en seçkin erkeklerin peygamber olarak gönderilmesi de ilâhi hikmetin gerektirdiği bir hususiyettir.⁷² Mâtürîdî konu ile ilgili âyetlerin⁷³ tefsirinde "rical" kelimesini öncelikle beşer yani insan cinsi anlamında açıklar, buna bağlı olarak da, Allah'ın melek ve cinlerden değil, insanlardan peygamber gönderdiğini belirtir. Peşinden aynı kelimeyi "erkekler" şeklinde değerlendirerek, kadınlardan gerçekte peygamber gönderilmediğini de ifâde eder.⁷⁴

Kadınların da peygamber olabileceği tezini ileri süren Eş'ariler ve Zâhirîlerin aksine⁷⁵ Mâtürîdîler, kadınlardan birçok hikmetlere binâen Allah'ın peygamber gelmediği, hem nebi ve hem de rasüllerin erkeklerden gönderildiğini söylerler.⁷⁶ Âlimlerin çoğunun kadınların devlet başkanlığı ve hâkimlik yapmalarını kabul etmemelerine rağmen Mâtürîdî'ye göre Yemen'deki Sebe' Melike'sini övgü ile bahseden âyetlerden,⁷⁷ kadının, eğer şartlarını taşıyorsa yönetici

⁶⁹ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXI/207; XXXII/97.

⁷⁰ Mâtürîdî, *Tevhid*, s.295-6; Sa'dettin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay, İstanbul, 2013, s. 252; Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yay, İstanbul, 2010, "İrhas" madd, s.158.

⁷¹ Cüveynî, *Luma*, s. 87; Şarani, *Mizân*, I/76; Şevkanî, *Neylu'l-Evtâr*, VIII/508-9.

⁷² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/11; Sabuni, *el-Bidaye*, s.46; Harputi, *Tenkihu'l-Kelam*, s. 281.

⁷³ Yusuf, 12/109; Nahl, 16/43; Enbiya, 21/7.

⁷⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII/373, VIII/113, IX/260.

⁷⁵ Zahiri, *el-Fasl*, V/119-120.

⁷⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/11; Sabuni, *el-Bidaye*, s.46; Harputi, *Tenkihu'l-Kelam*, s. 281.

⁷⁷ Neml, 27/16-35.

olabileceğine işârettir.⁷⁸ Hz. Mûsa'nın annesine ve bal arısına vahyedilmesi gibi⁷⁹ âyetlerde vahiy de beşeri ilham anlamındadır.⁸⁰ Kur'ân'da isimleri geçen bazı kadınlara vahyedildiğinden hareket ederek onların da peygamber olabileceği tezi kelâmî açıdan anlamlı ve tutarlı olmadığı düşünülebilir.

C. Eş ve Anne Konumunda Kadın

Eşit ortakların kurduğu bir ilişki biçimi olan evlilikle eş veya anne konumundaki kadının yüceltildiğini belirten Mâtürîdî, “*kendisiyle mutlu olsun diye eşini yaratan O'dur. Kadın hafif bir yük yüklenir*”⁸¹ ifadesinin te'vilinde kadının önce eş sonra da anne olarak övüldüğünü dile getirir.⁸² Melekler Hz. İbrahim'e çocuk müjdesi verdiklerinde eşi Sâre de anne konumu müjdesiyle yüceltilmiştir.⁸³ Peygamberlerin inanç ayırımı gözetmeden eş ve anne olan kadına değer verdiğini söyleyen Mâtürîdî'ye göre insan ırkının çoğalması, âile hayatı, çocuk ve yetişkin eğitiminin nasıl olacağı, yerleşik hayata geçiş gibi insanın ihtiyaç duyacağı her şey elçilerin öğretimi ve yol göstermesinin akılların işlevine yardım etme hikmetinin bir sonucudur.⁸⁴ Sözelimi kavminin en güçlü zâlimlerinin yanında kâfir oğlu ve annesine sabreden Hz. Nuh, âileyi yıkmadığı, çocuğunu anne sevgisi ve âile yuvasından mahrum bırakmadığından Allah da onu “*iyi kulun nikâhı altında*”⁸⁵ diyerek medheder. Diğer nebi Hz. Lut, kâfir olan eşine sabreder, âile yuvasını yıkmaz, kızlarını da annesi ve âile ortamından mahrum bırakmaz. Allah da onu över.⁸⁶ Hz. Lut, “*işte kadınlar benim kızlarım nikâh yaparsanız*”⁸⁷ diyerek evliliği kabul etmeyenlere erkek-kadın ile karşılıklı anlaşma olan nikâh temelinde olan meşrû evliliği de teşvik

⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III/199 vd.

⁷⁹ Nahl, 16/68; Taha, 20/38-39; Kasas, 28/7.

⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/11; İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, çev. A.Bülent Baloğlu-Sabri Yılmaz vdğrl, TDV. Yayınları, Ankara, 2010, s. 259.

⁸¹ A'raf, 7/189.

⁸² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VI/136-7.

⁸³ Hicr, 15/55; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII/42.

⁸⁴ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 278-9.

⁸⁵ Tahrîm, 66/10.

⁸⁶ Bkz. Tahrîm, 66/10.

⁸⁷ Hicr, 15/71.

eder.⁸⁸ Çok kadınla evliliğin sadece bir döneme âit değil, asırlara ve çağlara yönelik düşünülmesini isteyen Mâtürîdî, toplumlarda kadın nüfus oranının erkeklere nazaran çok olması durumunda toplumsal ahlâkî barışı sağlayan çözüm önerisi olduğunu, eşine zulmetme ile haklarını vermekten âciz erkeklere de yasaklanmasını da ister.⁸⁹ Mâtürîdî'ye göre müslüman kadınların müşrik veya putperestlerle evlenme yasağının hikmeti, eşler arasında bozulma olmasından, müslüman kadının küfür gidabına düşme endişesidir. Kadınlar tercih ettikleri fiillerde erkeklere fitraten bağlı olduklarından din hususunda da onları taklid ederler. Kadının erkekten etkileşimi daha fazla olduğundan “hubs” yani bozulma ve “fesat” yani yozlaşma tehlikesi büyüktür.⁹⁰ Mâtürîdî'nin bu düşüncesinin farklı kültür ortamındaki kadının konumu, irâde ve onurunu korumaya yöneliktir.

“Kadınların hars olmasını”⁹¹ te'vil eden Mâtürîdî, kadının kocaya izin vermesi halinde hars yani tarlaya yaklaşılabilceğini, çocuk yetiştirme zahmetine katlanıp katlanmama irâdesinin kadının hakkı olduğundan onun izni gerekir, der.⁹² Mâtürîdî'nin bu görüşüyle kadının özgür irâdesi ve onuruna değer atfettiği söylenebilir. Çünkü bireyin en temel hakkı olan özgür irâdesi ve inancı değerlidir. Kalbin ameli olan imân konusunda bile zorlama olmadığı, zorla kabul ettirme olmadığına göre dünya işlerinde özgür irâde dışında zorlamanın asla olmaması esastır.⁹³ Hayat şartlarında eşlerin aralarında olan “sevgi” ve “merhamet” ile rahat ve kolay bir şekilde yaşamaları sözkonusudur. Mâtürîdî, bu âyette maddî ve manevî problemler karşısında eşlerin beraberce sevgi ve merhamet ekseninde hareket etmeleri önerildiği kanaatindedir.⁹⁴ Çünkü insan, yaşayabilmek için çevre ve topluma ihtiyacı olduğu gibi⁹⁵ dînî-ahlâkî hayatı için de âile, çevre ve topluma ihtiyacı vardır.⁹⁶ Sosyal bir varlık olan insanın maddî anlamdaki beslenme, korunma, sağlık ve

⁸⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII/49.

⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III/267.

⁹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II/40.

⁹¹ Bakara, 2/223.

⁹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II/48-9.

⁹³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II/160.

⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VI/137-8; XI/170-1.

⁹⁵ Ebû Hamid el-Gazâlî, *el-İktisad fi'l-İtikad*, çev. A.Duran, İtikadda Orta Yol, Hikmet neşr, İstanbul, 2013, s. 284; İbn Teymiyye, *es-Siyasetü's-Şer'iyye*, Beyrut, 1988, s.162.

⁹⁶ Ebû Hamid el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay, İstanbul, 1974, III/503; İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay, İstanbul, 1988, I/70, 80.

barınma vb. gereksinimlerinin yanında âile ve çevresinde ahlâk, sevgi, hoşgörü ve yardımlaşma gibi psiko-sosyal ihtiyaçları da bulunmaktadır.⁹⁷ “Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi”⁹⁸ âyetinin te’vilinde Mâtürîdî, insan türünden erkek ve kadın yaratılmasının yani görünen, dokunulan bir şekilde nimet ve güzellik, huzur ve mutluluk kaynağı olarak eşlerin yaratıldığını belirtir. Mâtürîdî, ilk insan türü olan Hz. Âdem ve eşi Hz. Havva olmasaydı beşer rahat edemez, birbirlerine ısınamazlardı, der.⁹⁹

Nisâ 34.âyette geçen “kavvâm” kavramına Mâtürîdî, “koruyucu, kollayıcı, gözetici, yönetici” gibi anlamlar verilebileceğini, erkeklerin kavvam olmalarının hikmeti, ailenin iş ve idaresini üzerlerinde taşımaları, sosyal ve ticari yönlerden hayatta etkin rol almaları, ailenin ekonomik yükünün sorumluluğuyla eşlerinin geçimlerini sağlamalarından dolayıdır, der. Erkekler kadınların kollama ve işlerini yürütmeye yöneticisi olup sevgi ve merhamet temelinde ihtiyaçlarını yerine getirir ve devamlı olarak bu işleri yaparlar. Asıl olan kadın, işlerini yürüten kâim yani onlar adına işlerini yürütmeye yetki verilen hizmetkâr olan ise erkeklerdir. Mâtürîdî’de eş ve anne konumundaki kadına eş ve baba konumunda erkek koruyuculuk görevi ile hizmet etmektedir.¹⁰⁰

“Çocukların, annelerinin yeme içme ve giyinmelerini geleneğe uygun biçimde sağlamak çocuğun babası üzerindedir”¹⁰¹ âyetinin te’vilinde Mâtürîdî, anne olan kadının yeme içme ve giyinme gibi yaşamsal ihtiyaçların giderilmesi sorumluluğunun babada olduğunun kanıtı olduğunu belirtir. Kadın ile erkek yani anne ve baba çocukları için sevgi ve merhamet temelinde anlaşmak durumundadır. Allah’ın annenin çocuğuna iki yıl süt emzirme önerisinin¹⁰² çocuğun doğumundan iki yaşına kadar anneye olan psiko-sosyal ihtiyacının önemine işaret olduğunu da açıklar. Çocuğu emziren annenin dilerse oruç tutmayabileceğini belirten Mâtürîdî, bu âyetle çalışamaz ve çocuklarına bakmak durumunda olan anne ve çocukların yeme-içme giyim

⁹⁷ Ebû Nasr el-Fârâbî, *Siyasetü'l-Medeniyye*, neşr. A.b.Mülhem, Daru Mektebetü'l-Hilal, Beyrut, 1995, s. 73-4; *Medineti'l-Fadla*, neşr. Ali b.Mülhem, Daru Mektebetü'l-Hilal, Beyrut, 1994, s. 113.

⁹⁸ Rum, 30/21.

⁹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VI/137-8; XI/170-1.

¹⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III/199-200.

¹⁰¹ Bakara, 2/233.

¹⁰² Bakara, 2/233.

konularında mahrum bırakılmamasının gerektiğini de söyler.¹⁰³ Çocuğun varlık alanına çıkmasının asıl ve gerçek sebebi Allah, zâhirî sebebi ise anne ve babadır. İnsanın maddî ve mânevî gelişmesi için en değerli katkı, Allah'ın nimetlerinden sonra onların fedakârlıklarıdır. Babadan daha çok, sevgi, merhamet ve şefkat temelinde işlevi olan âilede eş ve anne konumunda olan kadının eş ve çocuklarının maddî-manevî psiko-sosyal tutum ve davranışlarının oluşması ve gelişmesinde çok önemli ve yüce bir değere sahip olduğu söylenebilir.

Mü'min olan aile fertlerinin cennette birlikte bulunacaklarını haber veren âyetlerde mü'min eşlerin cennette de beraber olacakları anlatılır.¹⁰⁴ Mâtürîdî "uruben etraba"¹⁰⁵ ifadesini "eşlerine büyük bir sevgi ve aşkla düşkün, içten davranışlar sergileyen eşler" olarak yorumlar.¹⁰⁶ Yeni bir fizyolojik ve psikolojik yapıyla yaratılacak cennetlik kadınların veya hûrilerin tercihen kişilerin kendi eşlerinden oluşacağı söylenebilir. Hûrî kavramı, değerli, korunması, saklanması gereken inci gibi, başkalarıyla evlenmemiş, gün yüzü görmemiş, kötülükleri hâyâlından bile geçirmeyen değerli varlığa, yakut ile mercana benzetilen erkek ve kadın eşlerdir.¹⁰⁷ Bu bağlamda Mâtürîdî'ye göre eş olarak kadın ve erkek konumunun dünyada da âhirette de önemli bir statüye sahip olduğu söylenebilir.

D. Bireysel ve Kolektif Sorumlulukta Kadın

Allah hikmeti gereği bireysel ve toplumsal sorumluluğu herkese gücü ve kapasitesi nisbetinde yüklemektedir. Sorumluluk, bireyin psiko-sosyal tutum ve davranışlarının gelişimi, muhatap alınma ve değer verilme konumudur. Allah kadın ve erkek insanları sorumlu olabilecek kapasite ile bazı özelliklere sahip kılarak yarattığından bunlarla imtihan eder.¹⁰⁸ Mal, eş ve çocuklar birer imtihan unsuru olduğundan¹⁰⁹ Mâtürîdî'ye göre Allah eğitim ve öğretim türlerinde, muhafaza etme ve insanları yükümlü kıldığı, görev verdiği haklarla da kullarını sınar.¹¹⁰

¹⁰³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, VI/202.

¹⁰⁴ Ra'd, 13/23; Yâsîn, 36/56; Gâfir, 40/8; Zuhuruf, 43/70.

¹⁰⁵ Vakıa, 56/37.

¹⁰⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIV/284.

¹⁰⁷ Rahman, 55/56, 58, 74; Vakıa, 56/23; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIV/276, 284.

¹⁰⁸ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 283, 353.

¹⁰⁹ Enfal, 8/28.

¹¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, II/82-3.

“Erkeklerin kadınlar üzerinde belli hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır. Ancak erkeklerin kadınlara göre bir derece üstünlüğü bulunmaktadır”¹¹¹ âyetinin te’vilinde Mâtürîdî, eşlerin birbirlerine karşı haklarını ve sorumluluklarını şöyle sıralar:

1- Erkeğin kadına mehri yani nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya malın ödenmesi ve âilenin geçiminin sağlanması.

2- Erkeğin kadına ihsanda bulunması “Ya iyilikle tutmak veya güzellikle serbest bırakmak”¹¹² ifadesi eşlerin hem psikolojik hem de sosyolojik baskıya maruz kalmasının önüne geçilmesine yönelik olduğundan eşlerin boşanma durumunda erkeğin kadına hakkın ötesinde vefa borcu olarak gönülden iyilikte bulunması.

3-Kadının ev dışındaki ihtiyaçları ile aklî, dinî ve ahlâkî eğitimini alabilecek ortamı hazırlamaktır. Mâtürîdî’ye göre bu da dini hayatını sürdürmesini sağlayacak ve kendisini cehennem ateşinden koruyacak tedbirleri alması olarak değerlendirilebilir.¹¹³

Mâtürîdî’ye göre eşlerin yaptığı bütün fiiller, mahiyetleri itibarıyla Allah tarafından yaratılmaları¹¹⁴ ve bir zamanlar yokken O’nun tarafından yaratılmaları açısından Allah’a, işlenmeleri ve kesbedilmeleri açısından da insanlara âittir.¹¹⁵ Yani insan, Allah’ın kendisinde yarattığı hâdis kudretle, itaat veya isyan tarzında dilediği fiili özgürce kesbeder. İnsan, kendisinde yaratılan bir kudretle herhangi bir eylemi iyi ya da kötü yönde kullanma hürriyetine sahip olduğundan dolayı da bütün yapmış olduğu eylemlerinden sorumludur.¹¹⁶ Bununla Mâtürîdî’nin bireyin sorumluluğunu öne alarak en temel hakkı özgür irâdesine değer atfettiği söylenebilir. Yükümlülükler kişilerin bireysel sorumluluklarını daha verimli ve etkin yerine getirmelerine yardımcı olabilirler. Eğer mükellefiyet yani sorumluluk olmazsa hikmetlerin yok olması da sözkonusudur.¹¹⁷

¹¹¹ Bakara, 2/228.

¹¹² Bakara, 2/229.

¹¹³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, II/68-9.

¹¹⁴ En’am, 6/102; Ra’d, 13/16; Fatır, 35/3; Zümer, 39/62; Mü’min, 40/62.

¹¹⁵ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 358-9.

¹¹⁶ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 215, 228, 255.

¹¹⁷ Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 157, 352.

“Ey iman edenler! Kendinizi ve âilenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun”¹¹⁸ uyarısı eş ve çocukları geleceğe yönelik iyi bir eğitime yönlendirmek olabileceği gibi helâl kazanç sağlamalarına yardımcı olmak, kendilerine ve çevrelerine kötülük yapmalarını da önlemek, psiko-sosyal tutum ve davranışlar sergilemelerine yardımcı olmaktır. Mâtürîdî’ye göre bu görev, anne ve babanın birbirlerine olduğu kadar, çocuklarına karşı da ortak sorumluluk alanındadır.¹¹⁹ Eş veya kız konumundaki kadınların eğitimiyle ilgili devlet veya otoritenin sorumluluğu olduğu gibi öncelikle koca veya baba sorumludur. Mâtürîdî, mü’min erkekler ve kadınların birbirlerinin velileri olduğu¹²⁰ hakikatının, hikmet dolu dünya hayatında eş, anne, baba ve çocukların birbirlerine iyiliği teşvik, kötülüklerden alıkoyma eğitimiyle gerçekleştirebileceği kanaatindedir. Bu eğitimin ilkesi sevgi ve şefkat temelinde¹²¹ olmalıdır.¹²² Bu bağlamda “*tertemiz eşler*”¹²³ ifadesinin te’vilinde Mâtürîdî, seçkin ve eğitilmiş eşlerden oluşan âile hayatının cennet misâli mutluluk ve huzur kaynağı olabileceğini belirtir.¹²⁴ Mâtürîdî, kadınların eşlerine karşı görevlerini de şu şekilde sıralar:

1- Erkeğin kadına mehir ve âilenin geçiminin sağlanmasına karşılık kadınlıklarını eşlerine cömertçe sunmak, eşinin istediği hizmeti gönül hoşluğuyla lütfetmek, ev işlerini idare etmek ve yataklarını hiçbir kimseye çiğnetmemek. Yani ar ve namusunu muhafazayla, kocanın ve kendisinin nezdinde bulunan malını ve namusunu, âile sırlarını veya başkasının duymak istemediği şeyleri korumak.

2- Kocanın iyiliklerine karşılık onun memnun kalacağı bir şekilde nezâketle konuşmak, Hz. Peygamber’in “*kendisine bakınca seni mutlu kılan, seslendiğinde olumlu cevap veren, bulunmadığın zamanlarda kendi canını ve malını koruyan eş*”¹²⁵ diyerek övdüğü kadın konumu örneğini temsil etmek.

¹¹⁸ Tahrîm, 66/6.

¹¹⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XV/265-7.

¹²⁰ Tevbe, 9/71.

¹²¹ Rum, 30/21.

¹²² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/207.

¹²³ Bakara, 2/25.

¹²⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I/63.

¹²⁵ İbn Mâce, *es-Sünen*, Çağrı Yay, İstanbul, 1981, Nikâh 5.

3- Kadının ev dışındaki ihtiyaçlarını, aklî, dînî ve ahlâkî eğitimini alabilecek ortamı hazırlayan kocasına karşılık eşinin hoşlanmayacağı, canını sıkıp öfkeleneyeceği şeyleri yapmamak. Bunun yanında hizmetinde bulunup dînî hayatının devamını sağlayacak olan âile içi işleri yönetmektir.¹²⁶

“Salihatün Kanitâtün/Saliha Kadınlar”¹²⁷ ifadesinin te’vilinde Mâtürîdî, Allah’ın kendilerine farz kıldığı hakları ile eş ve çocukların haklarını gönül hoşluğu ile yerine getirenler anlamını verir. “*Erkeklerin kadınlar üzerinde belli hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde belli hakları vardır*”¹²⁸ âyetinde ifade edilen hakları yerine getiren eşlere salih ve saliha denilebileceğini belirtir.¹²⁹ Azap ve sevap konusunda erkek ile kadının eşit olduğu belirten Mâtürîdî, mü’min erkekler ve kadınların birbirlerinin velileri olduğu¹³⁰ hakikatının, hikmet dolu dünya hayatında eş ve çocukların birbirlerine iyiliği teşvik, kötülüklerden alıkoymasıyla gerçekleşebileceği kanaatindedir. Kadın ve erkekler birbirlerine uyarlar ve birbirlerini taklit ederler. Böylece azap ve sevabı da eşit bir şekilde paylaşırlar, birbirlerinin velisi hikmeti de gerçekleştirmiş olur.¹³¹ Kişinin kendi dünyasında ve çevresinde olduğu gibi evlilik hayatında eşler birbirleriyle istişâre etmeli, kişiyi dünya ve âhirette zarara sokmaması- için istişâre âilede her zaman yürürlükte olmalıdır.¹³² Eşlerin birbirlerine sevgi ve rahmet temelinde uyumlu olmaları, âile birliği devam ederken eşlerin birbirleri ve çocuklarıyla müştereken ilgilenmeleri, bakım, terbiye ve gözetim yükümlülüğünü beraberce üstlenmeleri esastır. Allah eş olan kadın ve erkeğin birbirlerine isyan etmesini yasakladığını söyleyen Mâtürîdî, kadının bedeni hakkında kocasına itaati emrettiğini, âilede sevgi olmasa bile bu görevin ihmâli birey ve toplum hayatında onarılmaz psiko-sosyal huzursuzluk ve problemler ile psikolojik cinsel rahatsızlıklara yol açabileceği uyarısında da bulunur. Aslında bu, kadın ve erkek her ikisi için de geçerlidir.¹³³ Birey ve toplumda hak ve hakikatten özgür irâdeleriyle sapan ve yanlış ahlâkî niteliklere sahip bireylerden

¹²⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, II/68-9.

¹²⁷ Nisa, 4/34.

¹²⁸ Bakara, 2/228.

¹²⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/202.

¹³⁰ Tevbe, 9/71.

¹³¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VI/404, 410-1.

¹³² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XIII/204-5

¹³³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/204.

oluşan toplumları Allah, gerçeğe, doğruluğa, mutluluk ve erdeme, hidâyete iletmeyeceğini belirtmektedir.¹³⁴

E. Sosyal Çevreyle İletişim ve İyi Geçimde Kadının Konumu

Âile içi, akraba, komşu, sosyal çevreyle iletişim ve iyi geçimde kadının konumunun önemli olduğunu belirten Mâtürîdî, “*eşinizle iyi geçinin*”¹³⁵ âyetinin te’vilinde eşlerin âile içi tutum ve davranışlarının merhamet, iyi muamele, lütûf ve nezâket temelinde olmasını önerir. Bu durum eşler ve çocuklarla iyi geçimin de temelidir. Hatta Mâtürîdî empatiyle bunun daha iyi anlaşılabilirliği kanaatindedir. “Benzeri sana yapılsa karşı çıkmaz, hatta iyi karşılar ve kabul edersin” diyerek iyi geçim formülünü özetler. İnsanın iyi geçim ekseninde psiko-sosyal tutum ve davranışları, karşılıklı sevgi, anlayış ve fedâkârlıkla yürür. Mâtürîdî, eşlerin birbirleriyle iyi konuşması, iyiliklerde bulunması, nafakasını te’minde birbirlerine yardımcı olmaları ve ihsanda bulunmaları, birbirlerine lâıyk olmayacak kötü söz söylememeleri, sövme, eziyette bulunma ve diğer hususlardan kaçınmalarının iyi geçimi te’min eden hususlar olduğunu da söyler.¹³⁶

“*Önce en yakın akrabayı uyar*”¹³⁷ ifadesinde anne, baba, teyze, hala, dayı, amca, dede ve nene gibi yakın akrabalarıyla iletişimi iyi kurmanın, geçinmenin mü’minin görevi olduğunu dile getiren Mâtürîdî, akrabalık bağlarının âhirette de devam edeceğini söyler.¹³⁸ Yukarıda sayılan yakın akrabaları, kişi özgür irâdesiyle seçiyor değildir. Onları ziyaret, saygı ve onlara yardım bir nevi Allah’ın kaderi, hikmeti ve kanununa saygıyı içerdiğinden değerli olduğudur. “*Allah’tan korkun ve akrabalık bağlarınızı kesmekten sakının*”¹³⁹ uyarısının büyük bir ikaz ve tenbih olduğuna değinen Mâtürîdî, eşlerin birbirlerinin akrabalarına değer vermesi, gözetmesi ve onlara yardım etmesinin dünyada sevgi, huzur ve mutluluğa, âhirette de hayra dönüşebileceğini dile getirir.¹⁴⁰

¹³⁴ Mâide, 5/67; Nahl, 16/107; Saf, 61/5; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VII/398-9, XV/135-6.

¹³⁵ Nisa, 4/19.

¹³⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/103.

¹³⁷ Şuara, 26/214.

¹³⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, X/343-4.

¹³⁹ Nisâ, 4/1.

¹⁴⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/8-9.

Âile içi geçimsizliklerde “Başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın ve darb yapın yani onları geçici olarak evden uzaklaştırın”¹⁴¹ ifadesinde Mâtürîdî, bu durumun eşlerin âile içi eğitimiyle ilgili bir durum olduğunu söyler. Kadının cezalandırılması, dövme, hapsetmek nahoş bir davranıştır. Hayatın darbesini yiyen, acı tecrübeleri edinen kadın ve erkeklerden, ayrılmış âilelerden darb-ı mesel yani örnek gösterme, tecrübe edinme gibi anlamlarda olan darp; bununan mekândan uzaklaşmak yani kadının veya erkeğin evden süreli-sınırlı olarak ayrılması, sakinleşme, düşünme fırsatı, süresi olarak değerlendirilebilir.¹⁴²

Âile içi eş ve çocuklardan oluşabilecek huzursuzlar, hoşgörü ve affetme temelinde sevgiye dönüşebileceğini belirten Mâtürîdî “Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler olabilir. Ama affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir”¹⁴³ ifadesinde eş ve çocukların yaptığı hataları hoşgörüyle karşılamak ve hele hele affetmenin, âile içi huzûr ve bereketin oluşmasına vesile olabileceğini belirtir.¹⁴⁴

“Komşular üçtür. Müslüman olmayan komşunun komşuluk olmak üzere sadece bir hakkı vardır. Müslüman komşunun komşuluk ve Müslümanlık olmak üzere iki hakkı vardır. Üç hakkı olan komşu, akraba olan komşudur ki onun komşuluk, mahremiyet ve Müslümanlık olmak üzere üç çeşit hakkı vardır” görüşünü zikreden Mâtürîdî, komşuların hak ve sinama unsuru olduğunu da söyler. Hz. Peygamber’in “Cebrâil’in bana komşuyu öyle ısrarla tavsiye etti ki komşunun komşuya miras bırakacağını zannettim”¹⁴⁵; “Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse komşusuna karşı iyi davranır”¹⁴⁶ hadis rivâyetlerini delil alan Mâtürîdî, şuf’a/komşu hakkının önemini uzunca delilleriyle anlatır.¹⁴⁷

¹⁴¹ Nisa, 4/34.

¹⁴² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/205-8; Düzgün, “Kadın Algımız”, s. 598-9.

¹⁴³ Teğabün, 64/14.

¹⁴⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XV/204.

¹⁴⁵ Buhari, Edeb 28; Müslim, Bir 141.

¹⁴⁶ Buhari, Edeb 31; Müslim, İman 74.

¹⁴⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/219-223.

“*Yakın komşuya, uzak komşuya iyilik edin*”¹⁴⁸ âyetinde Mâtürîdî, kadının komşu konumunda iyi geçimi ve iletişimi iyi kurmasını önerir. Kadınların çevre iletişimi erkeğe nazaran daha kolay, büyük ve önemlidir. “*Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy ve komşularını gözet*”¹⁴⁹ tavsiyesi bir tas çorba yiyecek gibi ikrâm ve hediyelerle gönüllerin dostluklara dönüşeceği hikmetini içerir. “*Allah’ın korumasına uygun olarak kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar*”¹⁵⁰ âyeti ile Mâtürîdî, kadının komşu ve arkadaşlarıyla geçimi kriterinin kadının kocası hakkında konuşmamak, onun ırz ve namusunu korumak, böylece hem kendisi hem de eşinin gıyabında haklarını korumak olarak te’vil eder.¹⁵¹ Mâtürîdî’nin bu açıklamaları erkeğin eksikliğini tamamlayan evin kadını ferasetli, anlayışlı, idareci ve tutumlu olursa ancak o zaman evde dirlik düzenlik sağlanır anlamında “*evi dışı kuş yapar*”¹⁵² atasözü veya deyişini destekler gibidir. Âile içi, akraba, komşu, sosyal çevreyle iletişim ve iyi geçinmenin erkek için olduğu kadar kadın için daha önemli bir işlevi ve sorumluluğu olduğu da söylenebilir.

F. Toplumsal ve İş Hayatında Kadının Konumu

Mâtürîdî, kadınlara nazaran erkeklerin kazanç ve ticarete yatkın, çeşitli sanatlara elverişli, ülkeler ve şehirlerarasında dolaşıp ticâret ve rızık aramaya müsait olduğunu belirtir. “*Erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur*”¹⁵³ âyetinin te’vilinde, erkekler kadınların işlerini yürütür, ihtiyaçlarını yerine getirirler, der.¹⁵⁴ Mâtürîdî’ye göre kadın kendi işini yönetir, alım-satım ve diğer ihtiyaçları gidermeye, evlenme ve geçim masraflarını karşılamaya muktedir olursa çalışması câizdir. Sözelimi Hz. Peygamber’in ilk eşi Hz. Hatice (ö.620) Mekke’in en zenginiydi, ticaretle uğraşır, ticarat kervanları vardı.¹⁵⁵ O, başarılı bir tâcir, dürüst ve doğru sözlü bir insan olduğundan Hz. Muhammed’i gönülden büyük bir aşkla sevdi ve onunla evlendi. Kervanlar sahibi varlıklı Hz. Hatice evlendikten sonra malını-mülkünü Allah yolunda yani fakir,

¹⁴⁸ Nisa, 4/36.

¹⁴⁹ Müslim, Birr 142-3.

¹⁵⁰ Nisa, 4/34.

¹⁵¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/202.

¹⁵² <https://turkatasozleri.net/yuvayi-yapan-disi-kustur/>

¹⁵³ Nisa, 4/34.

¹⁵⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/199.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, Ebû Abdullah, *et-Tabakatü’l-Kübrâ*, y.y, Beyrut, 1957, VIII/14 vd.

kimsesizlerin ihtiyaclarına ve İslâm dininin yayılması uğrunda harcamıştı.¹⁵⁶ Hz. Hatice'nin nebinin hayatındaki en önemli psiko-sosyal konum ve rollerinden biri, peygamberlik geldiği zaman kendisine herkesten önce iman etmesi ve onu bütün varlığı ile desteklemesidir. İlk vahiy geldiğinde Hz. Peygamber, başına gelenleri anlattıktan sonra “Bana neler oluyor, Hatice?” diyerek kendinden korktuğunu söylemesi üzerine Hz. Hatice korku ve endişelerini gideren şu sözleri söyler:

*“Öyle deme! Yemin ederim ki Allah hiçbir zaman seni utandırıp üzmez. Sen akrabaları gözetir, doğru konuşur, işini görmekten âciz kimselerin elinden tutar, yoksulları kayırır, misafirleri ağırlar, haksızlığa uğrayan kimselere yardım edersin”*¹⁵⁷

Mekke'nin en zengini olan Hatice'nin Hz. Peygamber ile evlendikten sonra malını-mülkünü Allah yolunda yani fakir, kimsesizlerin ihtiyaclarına ve İslâm dininin yayılması uğrunda harcamasını, hak, hakikat ve hikmetlere sahip çıkması ve desteklemesi gibi psiko-sosyal tutum ve davranışlarının onun büyük bir ahlâkî erdem konumunda olduğu söylenebilir. Diğer Peygamber eşi Zeynep binti Cahş (ö.20/641), kendi deri atölyesinde el işçiliğine önem verir, deri tabaklama, deri dikme, boncuk dizme gibi işlerden elde ettiği parayı Allah yolunda harcardı.¹⁵⁸ Hz. Âişe (ö.58/678) de, Raşit Halifeler dönemlerinde aktif siyâsete katılır, Cemel'de, taraftarlarına komutanlık da eder. Bu olay, birçok hikmetlerinin yanında saygın ve bilgin bir hanımın, en yüksek mevkilere çıkabileceğinin de kanıtıdır.¹⁵⁹ Şifâ Hatun (ö.20/641), Peygamber hanımı Hz.Hafsa'ya okuma-yazmayı öğretir, Hz. Peygamber ve Hz. Ömer, Şifâ isimli bu hanımı muhtesip/kamu işlerinde görevlendirirler.¹⁶⁰

Bazı âlimler, kadının idâreci olamayacağı veya iş çalışması konusunda “*İşlerini bir kadına teslim eden bir kavim asla felâh bulmaz*”,¹⁶¹ rivâyetini delil olarak sunarlar.¹⁶² Bu söz, eğer sahih

¹⁵⁶ Müslim, Enbiyâ 45.

¹⁵⁷ Buhârî, Bedü'l-vahy 3; Tabîr 1; Müslim, İmân 252.

¹⁵⁸ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'ân*, XI/357-8; İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîreti'n-Nebeviyye*, neşr. İhsan Abbas-Nâsirüddin el-Esed, Darü'l-Maarif, Kahire, trs, s. 13, 34 vd.

¹⁵⁹ H.Reşit Demirel, “*Hz.Âişe ve Siyaset*”, 100. Yıl Üniv. İlahiyat Fak. Derg, 2000, c. 3, sy. 3, s.124 vd.

¹⁶⁰ Bkz. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, terc. S.Mutlu-Salih Tuğ, İstanbul, trs, II/195.

¹⁶¹ Ebu İsa et-Tirmizi, *es-Sünen*, Çağrı Yay, İstanbul, 1981, Fiten 75; Buhari, Fiten 17; Megâzi 82.

¹⁶² Bkz. Cüveynî, *Luma*, s.87; Ebu'l-Muin en-Neseî, *Bahru'l-Kelâm fi Akaidi Ehl-i İslâm*, terc. Cemil Akpınar, Konya, trs, s.178; Şevkanî, *Neylu'l-Evtâr*, VIII/508-9.

ise o dönemde İran tahtına geçen yani Kisra olan kraliçe Baran'ın Medine'de duyulması üzerine söylenir.¹⁶³ İran Kisrası hanım, bu rivâyetin aksine başarılı ve adaletli bir yönetim sergilemiş, sosyal adaleti sağlamada önemli adımlar atmıştır.¹⁶⁴ Muhammed Gazâli (1917-1996), bu rivâyetin âlimlerce yanlış anlaşıldığı ve bu yanlışın üzerine dini hükümlerin bina edildiğini söyler. Aslında bu rivâyet Sasânî Devleti'nin bir gün biteceğini haber vermektedir, öyle de olmuştur.¹⁶⁵ Kadınlar hakkında Hz. Peygamber'e isnad edilen birçok mevzû rivâyetler de bulunmaktadır.¹⁶⁶ Bu rivâyetlerin aksine İslâm tarihinin her devirlerinde büyük görevler icra eden, mükellefiyet bakımından erkeklere eşit, ailevî görevlerin yanında topluma yararlı hizmetler verebilecek kabiliyette yaratılan, şartlarını taşıyan müsait olabilecek kadının kamu görev ve hizmetlerinde çalışmaları mümkündür. Hz. Peygamber zamanında kadının her alanda aktif, mesleklerini icra edecek şartların oluşturup Rasûlullah'ın onlara yol gösterdiğini de bilmekteyiz.¹⁶⁷ İslâm tarihinde müslüman kadınlar bu tavsiyeler ışığında görev yapmışlardır. Sözelimi Yemen'de hüküm süren Suleyhîler'de Hürre es-Suleyhıyye önce kocasının sağlığında Yemen'i idare etmiş, onun ölümü üzerine de tek başına hükümler almıştır. Delhi'de Sultan Şemseddin İltutmuş'un 1236'da ölümünden sonra devleti dört yıl kızı Raziyye Begüm yönetmiştir. Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb Haçlılar'la savaşırken vefat edince savaşın sonuna kadar ölümü gizli tutulmuş ve ardından yerine Turan Şah geçmiştir. Fakat kumandanların Turan Şah'ı kabul etmemesi üzerine Necmeddin Eyyûb'un eşi Şecerüddür hükümdar olmuş; adına hutbe okunmuş ve sikke bastırılmıştır. Ayrıca İran'da hüküm süren Türk Atabeyi Bozaba'nın eşi Zâhide Hatun ve Salgurlular'ın son hükümdarı Âbiş Hatun da örnek olarak zikredilebilir.¹⁶⁸

¹⁶³ Bkz. Tirmizi, Fiten 75; Buhari, Fiten 17.

¹⁶⁴ Bkz. Ebu Cafer et-Taberi, *Tarihu't-Taberi*, Beyrut, 1997, I/492 vd; II/361-2; Ebu'l-Hasan İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Târih*, tahk. Ö.A.Tedmürî, Darul-Kütübil-Arabî, Beyrut, 1997, I/498, II/385-6.

¹⁶⁵ Bkz. Muhammed Gazâli, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye beyne Ehli'l-Fıkh ve Ehli'l-Hadis*, çev. A.Özek, Ekin Yay, İstanbul, 1992, s.81 vd.

¹⁶⁶ Bkz. Huriye Martı, "Olumsuz Kadın Algısının Uydurma Rivayetlerdeki İzleri", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt: IX, Sayı: 3, Yıl: 2009, s.101.

¹⁶⁷ Selçuk Coşkun, "Yetişkin Eğitimi Bağlamında Hz. Peygamber'in Kadınları Eğitim Siyaseti", Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 26, Erzurum, 2006, s.91 vd.

¹⁶⁸ Ömer Faruk Harman-M.Âkif Aydın, "Kadın", DİA, İstanbul, 2001, 24/91.

Hasan Basrî (ö.110/728), İbn Cerîr et-Taberî (ö.310/923) gibi bazı âlimler ile Hanefiler ve Zâhirîler kadınların şahitliklerin kabul edildiği, hukuk ve ceza davalarına bakmak üzere hâkim ve savcı olabilmesinde mahzur görmezler.¹⁶⁹ Hanefî-Mâtürîdî geleneğine göre kadının bazı görevlerden muâf tutulması, akli veya zekâsının yetersizliği sebebiyle değil, erkeğe göre ahlâkî, sosyal ve doğal fonksiyonlarının farklılığındandır.¹⁷⁰ Yani yaratılış itibarıyla erkek, kadına göre daha kuvvetli, maddî ve manevî yönlerden daha dirâyetli olduğu içindir.¹⁷¹ Kul olmak bakımından kadınla erkek, tamamen aynı iken¹⁷² kadının fitraten erkeklerden farklı olduğu belirtilir.¹⁷³ Kur’ân, toplumsal sahada, erkek ve kadının biyolojik ve psikolojik yapılarının farklı sahalarda farklı şekillerde tezâhür ettiğini kabul ettiğinden, eşitlik ideali yerine “hak” ve “adalet” fikrini ön plana çıkarmaktadır.¹⁷⁴ Yaratılış bakımından zayıf, narin ve âciz olduğu için kadın statüsünün erkekler seviyesine çıkmasında maişet görevinin erkekte olduğunu belirten Mâtürîdî, erkek hasta, işsiz veya çalışmaktan âciz durumda ise onun ve çocukların nafakasını kadının çalışarak helâl yollardan karşılayabileceğini söylemektedir.¹⁷⁵

Mâtürîdî’ye göre “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka*”¹⁷⁶ ifadesinde Allah erkek-kadın ayırımı yapmadan ticaret yapılabileceğini beyan etmektedir. Çünkü bâtil yollardan kazanılan rızkın yenilmesi de haram olur. Bu meşru, bâtil olmayan yani haram yollardan değil, helâl yoldan kazanç getirici meslek dallarında erkekler gibi kadınların da çalışabileceğinin de kanıtıdır.¹⁷⁷

Kadınların şahitlik konusunu ele alan Mâtürîdî, toplumsal olaylarda şahitliğin iki kişi olması esastır,¹⁷⁸ der. Zina olayında ise dört kişidir.¹⁷⁹ Mal ve ticaret şahitliklerinde bir erkek iki

¹⁶⁹ Ebu Muhammed Ali İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Kahire, 1390/1970, X/631-2.

¹⁷⁰ Bkz. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/199 vd.

¹⁷¹ Bkz. Neseî, *Tabşıra*, II/438 vd.

¹⁷² Bkz. Nisa, 4/1; Hucurat, 49/13.

¹⁷³ Bkz. Buhari, Hayz 6; Müslim, İmân 132.

¹⁷⁴ İlhami Güler, “*Kur’an’da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri*”, İslami Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı, cilt: X/4, Yıl:1997, s.311 vd.

¹⁷⁵ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/200.

¹⁷⁶ Nisa, 4/29.

¹⁷⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III/174 vd.

¹⁷⁸ Bkz. Bakara, 2/282; Maide, 5/106; Nur, 24/4; Talak, 65/2.

¹⁷⁹ Nur, 24/6-9.

kadın olması eşitsizlik veya adaletsizlik olarak düşünmeyen Mâtürîdî, bunun gerekçesini iki şahit olması kuralına bağlar. İki şahit kadın olunca diğer bir erkek yok hükmünde olduğundandır. Yani tek erkeğin şahitliği hukuki işlerde kabul görmez. İki kişi olması hikmete ve elde edilen menfaate uygun olduğundandır.¹⁸⁰ Mâtürîdî'ye göre bir erkek yok hükmünde olduğundan biri unutursa diğeri hatırlatacak olduğundan iki kadın olmalıdır.¹⁸¹ Nazik, narin ve hassas ruhlu yaratılıştaki kadınların ceza ve had gibi konularda şahitliği, gerekli hallerde olmalıdır. Nikâh, boşama ve köle azat etme konularında kadınların şahit olması psiko-sosyal açıdan daha doğrudur. Yani tek başına şahitliği hadler ve kısas hariç diğer bütün şahitliklerde câizdir.¹⁸²

“Allah’ın sizi birbirinizden üstün kıldığı şeyleri iç çekerek arzu etmeyin. Erkeklerin kazandıklarından nasipleri var, kadınların da kazandıklarından nasipleri var”¹⁸³ ifadesinde Mâtürîdî, bu nasip din ve dünya işlerinde erkek ve kadının çalışabileceğini gösterir, der. Kadın birçok zorluk, çaba ve nefsin hoşlanmayacağı şeylere katlanarak bu mertebeye ulaşır. Bu durum aslında çalışanın karşılığının erkek olsun kadın olsun tevekkül ve kader inancı çerçevesinde olacağını gösterir. Mâtürîdî'ye göre nimet içinde olan erkek veya kadına acımak, kazancının bir bölümünü onlara verip şükretmesiyle üstün bir konum kazandığı gibi fakir de nimet verene saygı göstermek, hâline sabretmekle de üstün bir konum kazanır. Mâtürîdî bu âyetin hem din hem de dünya işlerinde kadın ve erkeğin imkânları oranında çalışmasının önemine işâret ettiğini belirtir.¹⁸⁴

Mâtürîdî'ye göre “Müslüman erkekler ve Müslüman hanımlar, imanlı erkekler ve imanlı hanımlar, itaatkâr erkekler ve itaatkâr hanımlar, doğru dürüst erkekler ve doğru dürüst hanımlar. Allah, onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır”¹⁸⁵ âyeti dünyada ve âhirette çalışan kadın ve erkeğin, statü ve konum bakımından eşit olduğunu da göstermektedir.¹⁸⁶ Bununla Allah’ın çalışan erkek ve kadınların psiko-sosyal tutum, davranış ve emeklerini tevekkül ve kader kanunları çerçevesinde zayi etmeyeceği de anlaşılabilir.

¹⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, II/214.

¹⁸¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, II/214-5.

¹⁸² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, II/212-3.

¹⁸³ Nisa, 4/32.

¹⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III/188-190.

¹⁸⁵ Ahzab, 33/35.

¹⁸⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, XI/346-8.

“Erkek olsun, kadın olsun her kim imân etmiş olarak dünya ve âhiret için yararlı iş yaparsa”¹⁸⁷ ifadesinde Mâtürîdî, çalışan kadın ve erkeklerin rızıklarını dünyada nasibi kadar alabileceğini, dünyada haksızlıklar olsa bile âhirette zerre kadar haksızlığa uğratılmayıp hakkını alacağını, bunun garantörünün Yüce Allah olduğu kanaatindedir.¹⁸⁸

G. Kur’ân’da Prototip Kadınların Psiko-Sosyal Konum ve Davranışları

Kur’ân, bazı kadınlarla ilgili bir takım psiko-sosyal tutum ve davranış modelleri sunmak amacıyla bu kadınlardan söz etmektedir. Bazılarının isimlerini vererek bazılarını da başkalarına nisbet ederek verir. Bazılarını yererken, bazılarının psiko-sosyal erdemli davranışlarının örnek alınmasını da ister. Bunlar şöylece sıralanabilir;

G.1. Havva

Kur’ân’da “Âdem’in eşi” denilerek “eş” konumu belirlenen Havva, cennette Hz. Âdem ile bareber, cennette yaratılan insanlığın annesi ilk kadındır. Hz. Âdem’in eşi ve insan neslinin annesi olan Hz. Havva Mâtürîdî’ye göre en saygın konumdadır. Dolayısıyla O, bir peygamberin eşi, onunla yakın statüyü paylaşır, saygınlık açısından Kur’ân onun için “eş” ve “anne” der.¹⁸⁹ Birçok ayette Hz. Âdem ile beraberce anılırlar, beraberce duâ ve tevbe ederler.¹⁹⁰ Hz. Âdem ve Havva imtihan edildiği gibi¹⁹¹ evlatları da âile, erkek ve kadın hayır ve şerle sınanmaktadırlar.¹⁹²

“Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize rahmetinle muamele etmezsen muhakkak ziyana uğrayacaklardan oluruz”¹⁹³ duâsı, beraber işlenen günahlarda birlikte istiğfar yapılmasının gereğine işârettir.¹⁹⁴

¹⁸⁷ Nisa, 4/124.

¹⁸⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV/56-7.

¹⁸⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VI/140.

¹⁹⁰ Bakara, 2/35-38; A’raf, 7/19, 26-27; Taha, 20/117, 121.

¹⁹¹ Bkz. A’raf, 7/168; Enbiyâ, 21/35.

¹⁹² Mâtürîdî, *Tevhid*, s. 488, 496, 503.

¹⁹³ A’raf, 7/23.

¹⁹⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, V/314 vd.

Onların tevbeleri Allah'ın el-Gafûr (*çok affedici*), el-Gaffâr (*mağfireti bol*), el-Afuv (*çok affedici*), et-Tevvâb (*tövbe edenleri bağışlayan*), el-Settar (*ayıpları, günahları örten, bağışlayan*), el-Gadûb (*yasaklarını işleyenlere kızan*) ve el-Muntakîm (*asilerden intikam alan*) vb. gibi birçok isim ve sıfatın hikmet ve tecellisini insanlığa öğretirler.¹⁹⁵

Hız. Âdem'in eşi ve insan neslinin ilk annesi olan Hız. Havva kadınlar için en saygın konumda olduğu söylenebilir.

G.2. Sâre ve Hacer

Kur'ân geçen kadınlardan Sâre ve Hacer, Hız. İbrâhim'in eşleri konumundadırlar. Her iki kadın çeşitli şekillerde sınanırlar. Sâre Hız. İshak'ın annesi, Hacer de Hız. İsmail'in annesidir. Her ikisinin çocukları peygamberdir, onlar da peygamber annesi gibi şerefli bir konumdadırlar.¹⁹⁶ Kur'ân'da Sâre'den Hız. İbrahim ile ilgili kıssalarda kendisinin ismi verilmeden, İbrahim'in "hanımı/eşi" olarak geçer.¹⁹⁷ O, İbrahim ateşe atıldıktan sonra Allah'a inanmış, bir peygambere eş olma şerefine nâil olmuş, çocuksuzlukla sınanması sonucunda sabretmiş, ona "İshak" verilerek bir kadın için en güzel psiko-sosyal statü "anne" konumuna yükseltilmiştir.¹⁹⁸ Meleklerle kocası İbrahim ile beraber hizmet etme konumundadır. O sırada meleklerden "anne" olacağı müjdesini alır.¹⁹⁹ Bu sebeple onun nebi olabileceği tezlerine itiraz eden Mâtürîdî, Mûsa'nın annesine ilham edildiği gibi burada Hız. İbrahim'in eşi Sâre'ye de meleklerin müjde ve ilhamı olduğunu söyler.²⁰⁰

Küçük İsmail ve annesi Hacer, su olmayan, ıssız, aklın ve kalbin kabul edemeyeceği tarıma elverişli olmayan yere (Mekke'ye) konulmakla sınanırlar.²⁰¹ Hacc ibadetinde Safa ve Merve arasındaki gidiş-gelişler, hervele, tavaf gibi birçok ibadet şekli, Kâbe'den çıkan Zemzem, Hız. İbrahim'in eşi ve Hız. İsmail'in annesi şerefli konumundaki Hız. Hacer vesilesiyle olmuştur. Hız.

¹⁹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehl-i Sünne*, I/439.

¹⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII/44-5.

¹⁹⁷ Hud, 11/71-72; Zariyat, 51/29.

¹⁹⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII/44-5.

¹⁹⁹ Hüd, 11/69-73; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII/201 vd.

²⁰⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/11.

²⁰¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII/507 vd.

İbrahim ve oğlu Hz. İsmâil'in Allah'a olan teslimiyetleri,²⁰² Hz. Hacer'in yeri, göğü titreten, bütün kadınlara örnek olan Allah'a imanı, vahye itimadı ve kocasına olan bağlılığı, itaati kurban kesme, şeytan taşlama ile sembolik olarak zihinlerde hatırlanır. Hz. İbrahim ve eşi; Sâre ve Hacer, birçok şeylerle sınanır ve hepsini sabır ve metanetle karşılarlar.²⁰³ Bunlar Kur'ân'da zikredilerek diğer insanların örnek alınması hedeflenir.²⁰⁴ İman, ihlâs, iffetini koruma ve tevhîd mücadelesinde eşine destek olma konularında Kur'ân'da örnek gösterilen iki kadın Sâre ve Hacer olduğu söylenebilir.

G.3. Hz. Meryem İle Annesi; İmran'ın Eşi

Mâtürîdî'ye göre üstün nitelikleri sebebiyle yüceltilen, iffet ve itaat simgesi bir şahsiyet olarak gösterilen ve Kur'ân'da ismiyle anılan yegâne kadın Hz. Meryem'dir.²⁰⁵ Bu, “*Ey Meryem, Allah seni seçti, seni tertemiz kıldı ve bütün dünyadaki kadınlara üstün yaptı*”²⁰⁶ âyetiyle sabittir.²⁰⁷ Hz. Meryem'in annesi Meryem'e hamileyken yaptığı kabul olan duâsıyla yüce konumda olduğu söylenebilir. Yani “*Rabbim! Karnımdakini kayıtsız, şartsız Sana adadım, benden kabul buyur*”²⁰⁸ duâsı Allah katında “bi kabulün hasenin”²⁰⁹ yani güzel bir kabul görüp kabul edilir, Hz. Meryem bütün dünyadaki kadınlara üstün kılınır. Mâtürîdî, onun bu duâsı ve doğurduğu çocuğa adını “Meryem” koymasıyla klasik anlayışların aksine isim koyma hakkının annede olduğunun delili olduğunu da söyler.²¹⁰

Meryem'in teyzesinin kocası Hz. Zekeriyâ, onu himayesine alır ve evine götürüp teyzesine teslim eder, ayrıca ona bir sütanne tutar. Meryem ergenlik çağına gelince onu annesinin adağının gerçekleşmesi için mâbede götürür. Meryem orada bir odaya yerleşir. Allah ona hüsnü kabul gösterir ve onu güzel bir bitki gibi yetiştirir. Melekler ona, “*Ey Meryem! Allah seni seçti;*

²⁰² Bkz. Saffat, 37/102-107.

²⁰³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII/507 vd.

²⁰⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, I/227.

²⁰⁵ Âl-i İmrân, 3/35; Tahrîm, 66/12.

²⁰⁶ Al-i İmrân, 3/42.

²⁰⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II/301.

²⁰⁸ Al-i İmrân, 3/35.

²⁰⁹ Al-i İmrân, 3/37.

²¹⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, II/291-4.

seni tertemiz yarattı ve seni bütün dünya kadınlarına üstün kıldı. Rabbine ibadet et, secdeye kapan, eğilenlerle beraber sen de eğil” diye tavsiyelerde bulunurlar.²¹¹ Meleklerin bu tavsiyesiyle Eş’arîler, nebi olduğunu iddiâ ettikleri altı kadın arasında Hz. Meryem’i de sayarlar. Bu düşünce yukarıda “kadınların peygamberliği” başlığı ile anlatıldığı gibi Mâtürîdî gibi birçok kelamcı tarafından kabul görmemiştir.²¹²

Eş’arî âlimlerinden Ebu’l-Meâli el-Cüveyni (ö. 478/1085), Hz. Meryem’e kışın yaz, yazın da kış meyvelerinin verilmesi, İsa’ya babasız hamile kalması ve doğurduktan sonra hurma ağacını silkeleyerek üzerine taze hurma dökülmesi gibi²¹³ peygamber olmayanlardan harikulâde olayların olmasını kerâmet olarak açıklar.²¹⁴ Dolayısıyla Hz. Meryem, Hz. Âdem’in babasız yaratılması gibi Hz. İsa’yı mu’cize olarak babasız doğurmasıyla bütün kadınlara üstün ve seçkin olan bir anne konumundadır.²¹⁵

G.4. Âsiye

Âsiye, Kur’ân’da adı verilmeksizin “Firavun’un eşi” diye söz edilir.²¹⁶ Hadis rivâyetlerinde “Firavun’un eşi Âsiye” olarak adı da geçer.²¹⁷ Mâtürîdî’ye göre Firavun’un eşi Âsiye, Hz. Mûsa’yı kadınlık merhameti ve sevgisiyle büyüten, Allah’a imân etmiş, Firavun cehennemde, eşin ise cennette ayrı ayrı olabileceği hakikatını gösteren ibret alınması gereken kadındır.

Âsiye, sihirbazların Firavun’un ilahlığını bırakıp Hz. Mûsa ve Hz. Harun’un rabbine iman ettiklerinden dolayı işkenceyle öldürülmelerine razı olmaz. Hakikat ve imanları uğruna şehit olanlarının haykırışlarını görür. Kendisi de Allah’a iman ettiği için ellerinden ve ayaklarından kazıklara bağlanır, güneş altında bırakılarak işkence edilir. Üzerine büyük bir kaya parçası atılacağı sırada; “*Rabbim! Benim için yanında cennette bir ev yap, beni Firavun’dan ve onun*

²¹¹ Âl-i İmrân, 3/37, 42-43.

²¹² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XI/11; Sabuni, *el-Bidaye fi Usuli’d-Din*, s.46.

²¹³ Bkz. Al-i İmrân, 3/67.

²¹⁴ Cüveyni, *İrşâd*, s. 259.

²¹⁵ Meryem, 19/21; Enbiya, 21/91; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IX/319 vd.

²¹⁶ Kasas, 28/9; Tahrîm, 66/11.

²¹⁷ Buhârî, Enbiyâ 32, 46.

*kötülüklerinden kurtar, beni şu zalimler topluluğundan kurtar!”*²¹⁸ diyerek duâ eden imân ehli bir kadın konumundadır. Allah'a imanı ve Hz. Mûsa'yı himayesi sebebiyle Allah ona yüksek dereceler verir, kötülükler, karanlıklar içinde aydınlık olunabileceğini ve bataklıklar içinde çiçek açılabilceği hikmetini gösterir.

Mâtürîdî'ye göre Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Mûsâ'nın nübüvvetine inanan, bu uğurda işkencelere mâruz kalan Âsiye, inananlara imanda azm, sabır, sebat ve kararlılık örneği prototip kadındır.²¹⁹

Zâhirîyye ve Eş'ariyye onun peygamber olduğunu kabul etmesine rağmen Mâtürîdî ise bu görüşe katılmamaktadır.²²⁰

G.5. Mûsa'nın Annesi ve Kızkardeşi

Kur'ân'da zikredilen kadınlardan ikisi de Hz. Mûsa'nın annesi ile kızkardeşidir. Allah Mûsa'nın annesine onu emzirmesi, zarar gelecek diye korku hissettiğinde kendisini sebete koyup Nil nehrine bırakmasını vahyettiğini belirtir.²²¹ Hz. Mûsa'nın kızkardeşi de onu takip etmiş, başkasının sütünü emmediğini görünce “Size onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir âile göstereyim”²²² diyerek öz annesini önermiştir. Allah: “*annesinin gözü aydın olsun ve üzülmesin, Allah'ın va'dinin hak olduğunu bilsin diye onu annesine geri döndürdük*”²²³ gibi ifâlerde Hz. Mûsa'nın annesi ve kızkardeşi zikredilerek bu olaylar anlatılır.

Mâtürîdî, Mûsa'nın annesine vahyedilmesi, aynen Hz. İbrahim'in eşi Sâre'ye meleklerin müjde vermesi gibi²²⁴ O'na da müjde ve ilham verilmesidir, der.²²⁵ Eş'arî âlimlerinden Cüveynî

²¹⁸ Tahrîm, 66/11.

²¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XV/277-8.

²²⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/11; İbn Hazm, *el-Fasl*, V/119-120.

²²¹ Kasas, 28/7; Bkz. Tâhâ, 20/38.

²²² Kasas, 28/11-13.

²²³ Kasas, 28/11-13.

²²⁴ Hud, 11/71.

²²⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/11.

de, Hz. Mûsa'nın annesine ilham geldiği açıktır,²²⁶ demektir. Kardeşi bebek Mûsa'yı büyük bir cesâret ve inanç örneği göstererek sepet veya sandık içinde suya yani Nil nehrine bırakılması, onu takip ederek sarayın bahçesinde Firavun'un eşi Âsiye'nin almasıyla onun sarayda büyümesine yardımcı olması büyük bir erdemdir. Olayın anlatıldığı âyetlerde süt emzirmenin kadın için önemi ile bebeğin yetişmesinde gıdanın önemi ve kızkardeşlerin bebek ve çocuk bakımı konusunda annelere yardımcı olma hikmetini de içermektedir. Bir bebeği büyütmek ve yetiştirmek için gayret gösteren bebeğin annesi ve kızkardeşinin çırpınışları takdire şâyân görülmüştür.²²⁷

Mâtürîdî'ye göre çocuk yetiştirmede “göz aydınlığı” ifadesiyle hem psikolojik hem de sosyolojik yönü ile gönlü dinlendiren, çevresindekileri de bebeğin görünümü, hareketleri, tavırlarıyla içi rahatlatan bir hal olduğu hikmeti Hz. Mûsa'nın annesi, kızkardeşi ve Firavun'un eşi Âsiye ile anlaşılmaktadır.²²⁸ Mâtürîdî, Hz. Mûsa'nın annesine vahyedilmesi gibi²²⁹ âyetlerde vahiy ile yanyana geçmesinin onların nebi olduğuna delâlet etmediğini, peygamber olmayanlarla ilgili vahiy kavramına “beşeri ilham veya işâret” anlamı verilmesinin daha uygun olabileceğini de söylemektedir.²³⁰

G.6. Hz. Nuh ve Hz. Lut'un Eşleri ile Züleyha

Kur'ân'da yerilen konumda geçen kadınlar da vardır. Sözelimi Mısır azizinin eşi Züleyha, âşık olduğu hizmetçisi Yûsuf'a çeşitli entrikalar düzenleyen nefesine yenik düşen kadın konumundadır.²³¹ Hz. Yûsuf'un hayatını anlatan hayat hikâyesi “ahsenel kasas/kıssaların en güzeli”²³² ifadesiyle anlatılır. Mâtürîdî'ye göre bu kıssa ibret ve hikmet alınması için en doğru olan hayat hikâyesi demektir.²³³ Nefis mücadelesinde Züleyha, Hz. Yûsuf'un imtihanı vesilesiyle

²²⁶ Cüveyni, *İrşâd*, s. 259.

²²⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/12 vd.

²²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/12 vd.

²²⁹ Nahl, 16/68; Taha, 20/38-39; Kasas, 28/7.

²³⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/11.

²³¹ Yusuf, 12/20-32; Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII/289 vd.

²³² Yusuf, 12/3.

²³³ Bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII/269 vd.

“*Nefis, Rabbimin acıyıp koruması dışında daima kötülüğü emreder*”²³⁴ sözünü söyler. Bazı yorumculara göre bu söz Hz. Yusuf’a âit değil kadının yani Züleyha’nın sözüdür.²³⁵ Kadın bu sözüyle bir nevi özür dilemektedir.²³⁶ Mâtürîdî’ye göre nefis, şehvî arzulara, lezzetlere ve hevâya meyilli ve arzulu olarak, hoş olmayan şeylerden ve zorluklardan da sakınmak tabiatı üzerine yaratılmıştır.²³⁷ Dolayısıyla Züleyha nefisine yenik düşen kadın konumundadır.

Mâtürîdî, “*Allah inkâr edenlere Nuh’un hanımı ile Lut’un hanımını örnek verdi. Bu ikisi kullarımızdan iki salih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler*”²³⁸ ifadesiyle en yakını eşi olsa bile imân olmayınca bir peygamber’in şefaât gibi Allah katında yardım edemeyeceğinin de kanıtıdır, der.²³⁹ Dolayısıyla Hz. Nuh ve Hz. Lut’un eşleri, eşlerin dinlerinin farklı olabileceği hikmetini içermektedir. Eşlerin birbirlerine sabırla katlanmaları, çocukların bedensel ve ruhsal gelişimleri için hemen boşanmayı düşünmemeleri, sabretmeleri, kurulu âileyi yıkmama gereğine de işârettir.²⁴⁰ Kâfir oğlu ve annesine sabreden Hz. Nuh ile kâfir eşine sabreden Hz. Lût, âilelerini yıkıp eşlerinden boşanmamışlar, çocuklarını anne sevgisi ve âile yuvasından mahrum bırakmamışlardır. Allah da onları “*iyi kulun nikâhı altında*”²⁴¹ diyerek övmektedir.

Hz. Nuh ve Hz. Lut’un eşleri, kişinin anne, baba, eş ve çocuklar gibi en yakınlarının münâfik, müşrik ve kâfir gibi halleri olabileceği hakikatını zihinlere yerleştirir. Bir peygamberde olan bir durumun diğer insanlarda olabilmesinin normal karşılanması gerektiği, imtihan unsuru olduğu, sebepler açısından tevekkül çerçevesinde eş ve çocukların terbiye ve eğitimlerinin önemli olduğu hikmetini de hatırlatmaktadır.²⁴²

²³⁴ Yusuf, 12/53; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VII/321 vd.

²³⁵ Fahreddin er-Râzî, *İsmetü’l-Enbiyâ*, tahk. M.Hicazi, Mektebetü’l-Hancı, Kahire, 1986, s.91-2; *Mefatihü’l-Gayb*, XVIII/156-160 vd.

²³⁶ Zemahşeri, Ebû’l-Kasım, *el-Keşşaf an Hakaiki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Te’vil*, çev. M.Coşkun-A.Bebek vdğrl, TYEK. Bşk.lığı, İstanbul, 2107, III/628.

²³⁷ Bkz. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, VII/269 vd.

²³⁸ Tahrîm, 66/10.

²³⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XV/274 vd.

²⁴⁰ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XV/275-6.

²⁴¹ Tahrîm, 66/10.

²⁴² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, XV/274-5.

G.7. Melike

Yemen Sebe melikesi Belkıs, Kur'ân'da adı zikredilmeden "Melike" denilen, tevhid dinini kabul ettiği bildirilen Hz. Süleyman döneminde yaşamış yönetici, savaş istemeyen barışçıl hoşgörülü bir hanımdır. Hüdhüd kuşunun Hz. Süleyman'a Sebe halkının güneşe taptığı bilgisini getirmesi üzerine, kadın olan hükümdarlarına Hz. Süleyman yine hüdhüd vasıtasıyla bir mektup gönderir ve onları hak dine davet eder. Mektubu alan melike kavminin ileri gelenlerini toplar, Süleyman'dan besmele ile başlayan ve kendilerini tevhid dinine davet eden bir mektup aldığı söyler. Melike durumu vezirlere danışır,²⁴³ daha sonra da Hz. Süleyman'a gitmeye karar verir. Yolda iken meşhur olan tahtının bir anda Hz. Süleyman'ın huzuruna getirilir. Melike tahtını tanıyarak hak dini benimsemesi ve saraya girerken eteklerini toplaması, ilim ve tekniğe hayran olmasından sonra tevhid dinini kabul etmesi gibi durumlar Kur'ân'da anlatılır.²⁴⁴

Mâtürîdî'ye göre Melike'nin anlatıldığı kısaca birçok hikmetleriyle birlikte siyâset ilkelerini, adâb ve erkânını öğretmektedir. Yöneticinin vezirlere danışması övülür. Seb'e Melikesi'nin siyâset ilkesini uygulayan bir kadın oluşunun öne çıkartılması da dikkâte şâyândır. Allah bu hikmet içeren örnekleri ibret alınması için sunmaktadır.²⁴⁵ İşleri danışma birey ve toplum açısından psiko-sosyal öneme sahiptir.

"İşleri aralarında şûra ile yürütürler"²⁴⁶ âyetini te'vil eden Mâtürîdî, bir toplum işlerini aralarında şûra/danışma ile yürütürlerse Allah onların mevcut durumdan daha iyiye ve güzele gitmeleri sağlar. Böylesi toplumları Allah'ın övdüğünü belirten Mâtürîdî, işleri müşâvere ile olan toplum bireylerinin zihin ve akıllarının bir konuda toplu halde işletilmesidir. Bu durumun övülmesinin hikmeti; tek tek akılların elde edebileceğinden daha hızlı bir şekilde doğruya, adâlete, hikmete ve hak olana ulaşmayı mümkün kılmasındandır, der.²⁴⁷

Melike memleketini büyük bir refah ve ihtişamla yönetir. Bu yönetimi de ideal bir yönetici tarzı diye sunulur. Melike, yardımcılara istişâre etmeden bir iş yapmayan; adaletli bir yönetici prototipidir.

²⁴³ Neml, 27/29-33.

²⁴⁴ Neml, 27/20-44; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, X/380 vd.

²⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, X/381-2.

²⁴⁶ Şûra, 42/38.

²⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XIII/202-3.

Yöneticinin kadın olması Melike'nin vezirleri ve halkı ile Hz. Süleyman'ın yardımcıları ve halkı tarafından yadırganmamış, Kur'ân bunu bir vakıa olarak zikrederken sahabe de kadının yöneticiliği konusunda hiç bir itirazda bulunmamıştır. Kur'ân'ın hiçbir âyetinde kadının başa geçemeyeceğinden söz edilmemiş, yönetici olmasını ve kamu görevi yapmasını yasaklayan kesin, açık ve bağlayıcı bir hüküm gelmemiştir.²⁴⁸

Yönetim ilmini bilen, ferâset, basîret ve dirâyetli kadınların âilevi sorumlulukların yanında yönetici olmasında bir sakınca olmadığı söylenilebilir. Melike Belkıs, işlerini vezirlere danışan savaş karşıtı barışı savunan yönetici konumunda büyük bir tahta sahip, tevhid inancını seçerek hidayete eren kadın konumundadır.

G.8. Hz. Şuayb'ın ve Hz. Lut'un Kızları

Kur'ân'da ticaret yapan Medyen ve Eyke halkına gönderildiği bildirilen peygamber Hz. Şu'ayb'ın kızları yaşlı babaları olduğundan âilenin geçimi için çalışan kadınlardır.²⁴⁹ Hz. Şuayb, kavmine ölçü ve tartıyı doğru yapmaya, insanlar arasında adaleti gözetmeye, haksızlık yapmama tavsiyelerinde bulunur.²⁵⁰ Mâtürîdî'ye göre kadın kendi işini yönetir, alım-satım ve diğer ihtiyaçları gidermeye, evlenme ve geçim masraflarını karşılamaya muktedir olursa çalışmasının uygun olduğunu Hz.Şuayb'ın kızları göstermektedir.²⁵¹ Yine Mâtürîdî'ye göre kızlardan birinin, “*Babacığım, Mûsa'yı ücretle tut. Herhâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olandır*”²⁵² demesi ücretle tutulan işçilerin “güçlü” ve “güvenilir” olma özelliği kadın diliyle öğrenilir. Hz. Şuayb'ın kızları bu önerisiyle bir kızın zeki, iş hayatını bilen, isabetli görüşüyle üstün konumda olduğunu da kanıtlar.²⁵³ Kızın birinin de utanarak gelmesi kadında olması gereken hâyâyı da gösterir. Mâtürîdî'ye göre hâyâda, çekinme, izzeti nefis gibi psiko-sosyal

²⁴⁸ Osman Oral, “*Kelâmî Düşüncede Hâricî Zihniyeti ve Halifeye İtaat Sorunu*”, İslâmî Araştırmalar, Cilt: 28, Yıl: 2017, Sayı: 2, s. 168 vd.

²⁴⁹ A'râf, 7/85; Hûd, 11/84; Şuarâ, 26/176; Ankebût 29/36.

²⁵⁰ A'râf, 7/85-86, 90; Hûd, 11/84-86; Şuarâ, 26/181-183.

²⁵¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III/199-200; XI/26 vd.

²⁵² Kasas, 28/26.

²⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XI/29 vd.

faktörler bulunduğundan Allah bunlardan münezzehtir ama insanlarda hele hele kadınlarda olması gereken önemli bir niteliktir.²⁵⁴

“Şeytan onların avret yerleri birbirine göstermek için”²⁵⁵ ifadesinin te’vilinde Mâtürîdî, karı-kocanın birbirlerinin ayıp/avret yerlerine bakmalarının uygun olmadığına işaret vardır, der. Çünkü Hz. Âdem ile eşi Havva utanmışlar, avret yerlerine bakmayıp cennet yapraklarından örtmüşlerdir.²⁵⁶ Bu durum âilede eşlerin birbirlerine karşı da olsa hâyâ sahibi olmalarının önemine işaret eder.²⁵⁷ Hayâ imândan²⁵⁸ bir şubedir.²⁵⁹ İslâm’ın ahlâkı,²⁶⁰ her şeyi güzelleştiren niteliktir.²⁶¹ Haberî sıfatlardan Allah’ın hâyâ sahibi olması²⁶² Mâtürîdî’ye göre “terketmez, bırakmaz” ile “rıza” mânâsına gelir. İnsanlarda olan bu niteliklerin Yaratıcı da olması ise asla câiz değildir. “Allah’ın saçları İslâm’da ağarmış birine azapta hâyâ eder” sözü de bu şekilde değerlendirilebilir.²⁶³ İnsan utancından kızarır, sonucunda da buna sebep olan fiili yapmaz. Allah hayâ ile vasıflandığı zaman arazların başlangıcı değil, sonuçları üzerine hamledilmelidir. Allah’ın hayâ etmesi, o fiili terketmesi yani yapmamasıdır. Kelâmî açıdan Mâtürîdî’nin haberî sıfatları te’vil etme görüşünde olduğu da söylenebilir.

“Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur”²⁶⁴ ifadesiyle Hz. Şuayb, işçisi Hz. Mûsa’ya kızını vermiştir. Bu durum helâl kazanç yollarından olan meslek icra eden erkeklere kız verme hikmetini de içerir. Evlenme akdi yani nikâh sırasında veya öncesinde evlenecek erkeğin kız tarafına belirli bir meblağ olan²⁶⁵ mehrin çalışma olarak ödenebileceğidir. Mâtürîdî, 8 yıl

²⁵⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I/65.

²⁵⁵ A’raf, 7/20.

²⁵⁶ A’raf, 7/22.

²⁵⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, V/313.

²⁵⁸ Buhari, İmân 16; Müslim, İmân 59.

²⁵⁹ Ebû Dâvûd, Sünnet 14; Nesâî, İmân 16.

²⁶⁰ İbn Mace, Zühd 17.

²⁶¹ Tirmîzî, Birr 47; İbn Mace, Zühd 17.

²⁶² Bakara, 2/26.

²⁶³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, I/65.

²⁶⁴ Kasas, 28/27.

²⁶⁵ Bakara, 2/236-237; Nisâ, 4/4, 24, 25; Mâide, 5/5.

mehir 2 yıl da fazilet ve ihsan olabilir, der.²⁶⁶ Hz. Şuayb, Hz. Mûsa'yı kızıyla evlendirmek ve onu geldiği yer Firavun'un yurdundan uzaklaştırmak için uzun müddet yanında güven içinde tutmak ister. Bu hikmetten dolayı Hz. Şuayb, Hz. Mûsa'yı yanında tutabilmek için bu teklifi yapmış da olabilir.²⁶⁷ Mâtürîdî'ye göre Hz. Lut, “*işte kadınlar benim kızlarım nikâh yaparsanız*” diyerek evliliği kabul etmeyenlere erkek ve kadın ile olan meşrû evliliği de teşvik etmektedir.²⁶⁸ Yine Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber'in eşleri nasıl ki mü'minlerin anneleridir, bir nebi ümmetin babası, kızları da kendi kızları gibidir.²⁶⁹ Âyetlerde ismi 27 defa geçen ve güvenilir bir elçi²⁷⁰ diğer peygamberler gibi âlemlere üstün kılınan,²⁷¹ kâfir olan eşine sabretmesiyle örnek,²⁷² ona hüküm ve ilim verilen ve sâlihlerden olup ilâhî rahmete kabul edilen²⁷³ kavminin bile *tahir/tertemiz* ve *ma'sum*²⁷⁴ kaldığına şahitlik ettiği²⁷⁵ Peygamber Hz. Lut'un kızları meşru evliliğe rehber olmuşlardır. Hz. Lût, erkek erkeğe sapkın olan evliliği değil de kadın ve erkek ile meşru olan evliliği teşvik ve tebliğ ettiği söylenebilir. Böylece Hz. Şuayb'ın çalışan kızları işcinin “güçlü” ve “güvenilir” olma özelliği ile kadının hâyâ sahibi olduğunu öğrettiği gibi erkek-kadın meşrû evliliği gelecek nesillere öğretmeye, Hz. Lût ve kızları vesiledir, denilebilir.²⁷⁶

G.9. Hz. Âişe

Mâtürîdî'ye göre Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in eşi olması, ifk/zina iftirası atılması ve temize çıkarılması,²⁷⁷ tahyîr/ Peygamber eşlerinden dünya nimetleriyle Allah, Allah'ın resulü ve âhîret

²⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, XI/31.

²⁶⁷ Bkz. Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, s.100; *Mefatihü'l-Gayb*, XXIV/242.

²⁶⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII/49.

²⁶⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VII/211, VIII/49.

²⁷⁰ Bkz. Şuâra, 26/123-125; 141-143; 160-162

²⁷¹ Bkz. En'am, 6/86.

²⁷² Bkz. Tahrîm, 66/10.

²⁷³ Bkz. Enbiyâ, 21/74-75.

²⁷⁴ Bkz. Ragıb el-İsfehani, *Mu'cemu Müfredatü'l-Elfazü'l-Kur'ân*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1991, “thr” madd; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, “thr” madd.

²⁷⁵ Bkz. Neml, 27/56.

²⁷⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III/199-200; XI/26 vd, VIII/49.

²⁷⁷ Nûr, 24/11-22.

arasında tercih yapmalarını isteme²⁷⁸ olayları ile onun hakkında Kur'ân âyetleri nâzil olan peygamber eşi konumundadır.²⁷⁹ Peygamber hanımlarının mü'minlerin anneleri olduklarını bildiren ve Hz. Peygamber'den sonra, başkalarının onlarla evlenmesini ebediyen yasaklayan âyetler²⁸⁰ gereğince "ümmü'l-mü'minîn" konumuna yükselir. Hz. Peygamber'den sonra yöneticilerin haksız icraatlerini hukuk yoluyla eleştiren Hz. Âişe,²⁸¹ "dinin yarısını Hümeýra'dan alınız" iltifatına mazhar olur, bir kadına en yüksek erkek otorite olan Peygamber tarafından dini konum sorumluluğu verilen kadındır. Mâtürîdî'ye göre Hz. Âişe, "*hesaba çekilen herkes ceza çekecektir*"²⁸² sözüne karşı Hz. Peygamber'e İnşikak 84/8.âyetini hatırlatır, burada insanların bir kısmının çok kolay bir hesabı olacağını hatırlatarak daha detaylı bir açıklama ister.²⁸³

Sorgulayıcı, hakkı ve hikmetleri öğrenmede bir kadın olarak Hz. Âişe'nin çizdiği konum, diğer kadınlara örnek kendine güvenen, zeki ve bilgili bir kadın statüsüdür.²⁸⁴

G.10. Havle binti Sa'lebe

Mâtürîdî'ye göre hak ve hikmeti aramaba ve bulma ile cahiliyye adetlerini yıkma yolunda ve kadının gerçek hakkını almada mücadele eden, sesini Allah'a duyuran kadın prototipi Havle binti Sa'lebe'dir. Eş olarak hakkını aramada nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğinin örneğini oluşturur.²⁸⁵ İslam'dan önce zihar denen bir âdete göre koca eşine; "Sen bana anamın sırtı gibisin" derdi. Hanımını boşamak isteyen erkek, doğrudan ve açıktan boşama yerine bazen böyle bir yola da başvururdu. Hz. Peygamber sağlığında Havle binti Sa'lebe ve kocası Evs b. Sâmit arasında böyle bir şey zihar hadisesi oldu. Sonra Evs pişman oldu fakat bir kere söz ağızdan çıkmış ve eşi boş olmuştu. Havle bu sonucu bir türlü içine sindiremiyor, mağdur edildiğini düşünüyor, uygulamanın âdil olmadığına inanıyor ve "Vallâhi bu boşama değildir" diyordu. Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "*Ben genç, zengin, mal ve aile sahibi bir kadın iken Evs benimle*

²⁷⁸ Ahzâb, 33/28-29.

²⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, X/115 vd.

²⁸⁰ Bkz. Ahzâb, 33/6, 53.

²⁸¹ Tirmizi, Zühd 64.

²⁸² Buhari, İlim 35; Müslim, Cennet 80.

²⁸³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, X/128.

²⁸⁴ Düzgün, "Kur'ân'ın Değer Sistemi ve Kadın Algımız", s.601.

²⁸⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XV/7 vd.

evlendi. Malımı yiyip gençliğimi tüketti, âilem dağılıp ben de yaşlanınca bana zihar yaptı. Ama şimdi pişman oldu. İkimizi bir araya getirecek ve kaybımı giderecek bir şey var mı?"

Hz. Peygamber, "Sen ona artık haram oldun" deyince, o en yüksek erkek otorite olan Hz. Peygamber'e sesini yükselterek şöyle dedi: "*Yoksulluğumu, durumumun sıkıntılı oluşunu Allah'a şikâyet ediyorum. Küçük çocuklarım var. Onları babalarının yanında bırakırsam zayi olurlar. Yanıma alırsam aç kalırlar. Allahım! Halimi sana şikâyet ediyorum. Allahım! Sıkıntımın çaresini Hz. Peygamberinin lisanı üzerine indir!*" Bunun üzerine Hz. Peygamber'e vahiy geldi. Hz. Peygamber ona: "Ey Havle! Allah seninle Evs hakkında Kur'ân hükümlerini indirdi" diyerek böyle bir câhiliyye âdetinin olamayacağı hakkında şu âyeti okudu: "*Allah, kocası hakkında seninle mücadele eden, tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. İçinizden kadınlarına zihar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zihar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır".²⁸⁶*

Bir kadının geleneğe meydan okuması, onu sorgulaması, inandığı ve tanıdığı dinin, akla ve maslahata aykırı olan bir geleneği onaylamayacağını bilmesi ve Peygamberin geleneğe dayalı cevabıyla yetinmeyip kararlılıkla Allah'a dua etmeye devam etmesi saygıdeğer ve dikkate şâyândır. Havle binti Sa'lebe'nin mücadelesi, hakk ve hakikatleri öğrenme yolunda bu gayretiyle bu konuyla ilgili düzenleyici hüküm getirilmiş, zihar yapanın belli bir keffâret ödeyerek hanımıyla evlilik hayatına devam edebileceği karara bağlanmıştı.²⁸⁷

Kocasının utanıp sormaktan çekindiği dinî bir meseleyi sorup araştırmaktan çekinmeyen ve öğrenen kadın prototipi hakkında "*Allah kadınlara rahmet etsin, onların utanma duyguları, dinlerini öğrenmelerine engel olmadı*"²⁸⁸ denilerek böylesi kadın konumu övülür. Yaşanan sorunu olduğu gibi bırakmayan aksine problemi fitrî, vicdanî ve rasyonel bir çözüme kavuşturulmasını Hz. Havle göstermektedir.²⁸⁹

²⁸⁶ Mücadele, 58/1-2.

²⁸⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XV/7 vd.

²⁸⁸ Müslim, Hayz 33.

²⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, XV/7 vd; Düzgün, "Kur'ân'ın Değer Sistemi ve Kadın Algımız", s.601.

G.11. Zeyneb binti Cahş

Hz. Peygamber'in halasının kızı olan Zeynep, önce peygamberin yönlendirmesiyle asil bir aile kızı olarak, Hz. Peygamber'in evlatlığı Zeyd ile evlenir. Bu, üstünlüğün etnik kökenden kaynaklanmadığı, Allah katında üstünlüğün ancak takva ile olduğunu gösterebilir. Zeyd'den boşandıktan sonra “*yedi kat sema üstünde Allah onu Hz. Peygamber ile nikâh kıydı*”²⁹⁰ ifadesiyle Hz. Peygamber ile evlenerek evlatlığın boşadığı hanımla evlenilmez şeklindeki cahiliye geleneğini de yıkmış olur.²⁹¹

Hz. Zeynep, kendi deri atölyesinde el işçiliği, deri tabaklama, deri dikme, boncuk dizme gibi işlerden elde ettiği parayı Allah yolunda harcardı. Hz. Peygamber dikim işleri için bu eşine gelir, maharetini, kazancını ve fakirlere yardımını takdir ederdi.²⁹² Mâtürîdî'ye göre Zeynep binti Cahş, bir konu hakkında âyet ve hadis varken irâde ve ihtiyar olamayacağını ispatlayan,²⁹³ erkeğin evlenme isteği karşısında kadının evlenme irâdesinin sorulmasının önemini ümmete açıklayan kadın prototipi ile evlatlığın boşadığı hanımla evlenilmez şeklindeki cahiliye âdetini yıkan, kan bağıının önemli olduğunu gösteren kadın konumundadır.²⁹⁴

Sonuç

Kadının yaratılışı, kız çocuk, eş ve anne olarak konumu, erkek karşısındaki statüsü, ferdî ve içtimaî hayattaki hak ve yükümlülükleri gibi açılardan kadın algısını açıklayan Ebû Mansur el-Matürîdî (ö.333/944), insan olması bakımından kadını erkekle eşit bir varlık olarak kabul eder. Gerek yaratılış gerekse hak ve sorumluluklar yönünden erkeklerle eşit konumda olan bir kadın algı ve portresi çizer. Kadın ve erkeğin aynı şeyden yaratıldığını, eşit olduklarını, hiçbir insanın diğeri üzerine yaratılış ve nesep yönünden üstün olamayacağını, hepsinin tek bir nefisten yaratılmış olmalarından dolayı birbirlerinin erkek ve kız kardeşleri olduklarını belirtir. Kadının, sevgi ve rahmet temelinde erkeğin bir can yoldaşı ile sukûnet ve huzur vesilesi hem de insan nevinin üreyip çoğalması hikmetiyle “eş” ve “anne” konumunda yaratıldığını söyler.

²⁹⁰ Buhari, Tevhid 22.

²⁹¹ Ahzab, 33/36–39; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kurân*, XI/354-5.

²⁹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kurân*, XI/357-8.

²⁹³ Ahzab, 33/36.

²⁹⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kurân*, XI/349 vd.

İslâm kelâmında nübüvvet meselesinde kadınların peygamber olup olmaması problemi tartışılır. Hz. Havva, Hz. Mûsa'nın annesi, Hz. Meryem ile annesi ve Âsiye gibi kadınların âyetlerde vahiy ile birlikte zikredildiğinden Eş'arîler ve Zâhirîlerin teorikte "kadından da peygamber (nebi) olabileceği" tezi, Matürîdî tarafından kadınlardan Allah'ın pratikte peygamber göndermediği, hem nebi ve hem de rasüllerin birçok hikmetlere binâen erkeklerden geldiği görüşüyle reddedilir. Elçiler dışındaki vahiy alanlara da beşerî ilham veya işâret anlamının verilmesinin daha uygun olduğunu belirtir.

Kadının meşrû nikâh akdiyle evlenmesi, onu eş ve anne konumuna yücelttiğini belirten Mâtürîdî, kadının çocuk doğurmasının öne çıkarılarak övüldüğünü dile getirir. Yine O, âilede eş ve anne konumunda olan kadının sevgi ve merhamet temelinde maddî-manevî psiko-sosyal fonksiyonunun çok önemli ve yüce bir değere sahip olduğunu söyler. Kadınların eğitiminin önemli olduğunu dile getiren Mâtürîdî, seçkin ve eğitimli eşlerden oluşan âile hayatının cennet misâli mutluluk ve huzur kaynağı olabileceğini belirtir. Eş ve çocuklar birer imtihan unsuru olduğu, Allah'ın bunlar aracılığıyla eğitim ve öğretim türlerinde, iâşe ve muhafaza etme ile insanları yükümlü kıldığı, görev verdiği haklarla da sınamaktadır. Âile'de kadının eş ve annelik konumunda bir takım hakları ve sorumlulukları olduğunu söyleyen Mâtürîdî, bunların yerine getirilmesi ve aklın kullanımı oranında âile ve toplumda huzur ve mutluluktan sözedilebileceği tezini savunur. Âile, akraba, komşu, sosyal çevreyle iletişim ve iyi geçimde kadının konumunun önemli olduğunu belirten Mâtürîdî, eşlerin âile içi tutum ve davranışlarının merhamet, iyi muâmele, lütûf ve nezâket temelinde olmasını önerir. Eşlerin âile ve akraba çevresi ile iletişimde empati yaparak "benzeri sana yapılsa karşı çıkmaz, hatta iyi karşılar ve kabul edersin" diyerek iyi geçim formülünü özetler. Yaratılış bakımından kadının zayıf, nârin ve âciz olduğu için âile maişet görevinin erkekte olduğunu belirten Mâtürîdî, erkek hasta, işsiz veya çalışmaktan âciz durumda ise âile nafakasını kadının çalışarak karşılayabileceğini söyler. Âlimler kadınların kamu alanında çalışmasını tartışırken Mâtürîdî Yemen'deki Sebe' Melike'sini övgü ile bahseden, çalışmanın karşılığını alacağı hakkındaki âyetlerin te'vilinde kadının, eğer şartlarını taşıyorsa yönetici olabileceği, Hz. Peygamber'in döneminde olduğu gibi helâl kazanç yollarıyla fitratına uygun işlerde çalışabileceği görüşündedir. Mâtürîdî, hukukî işlemlerle mal ve ticârî yazışmalardaki şahitliklerde iki kişinin asıl olduğunu, iki erkek şahit yoksa "bir erkek iki kadın" olması kuralının adaletsiz ve eşitsizlik olmadığını söyler. Burada bir erkek yok hükmündedir. Biri

unutursa diğeri hatırlatacağından iki kadın olmalıdır. Diğer davalardaki şahitliklerde iki, zinâda dört istenmesi bu görüşü de desteklemektedir.

Kur'ân'ın psiko-sosyal tutum ve davranışlarının örnek alınmasını istediği prototip kadınları, onların psiko-sosyal hikmetli davranışlarını Mâtürîdî hikmetleriyle anlatır. Sözelimi Havva; ilk yaratılan kadın, ilk insan ve peygamber Hz. Âdem'in eşi ve insanlığın annesi konumundadır. İmân, ihlas, iffetini koruma ve tevhid mücadelesinde Peygamber eşine destek veren iki kadın Sâre/ümmü İshak ve Hacer/ümmü İsmail'dir. Meryem ismi Kur'ân'da geçen kadınların en faziletlisi İsa'yı babasız doğuran anne statüsündedir. Meryem'in annesi yani İmrân'ın karısı, duâsı en güzel şekilde kabul edilen kadın konumundadır. Firavun'un eşi Âsiye, inanç uğruna azim ve sebatla şehit olan kadındır. Hz. Mûsa'nın annesi, oğlu Mûsa'yı emzirsün ve büyütsün diye vahyedilen kadındır. O vahye tevekkülle inanmış, bebeğini sandık içinde suya bırakmıştır. Aziz'in karısı Züleyha nefisini gemleyemeyen kadına, Hz. Nuh ve Hz. Lut'un eşleri kadınlar da kocası peygamber olduğu halde kâfir kadınlara örnektirler. Bu durum peygamberlerin inançları için eşlerini zorlamadıkları ve hoşgörülerine örnek kabul edildiği gibi boşanmalarla çocukların ruhsal ve bedensel gelişim süreci ile âilelerinden koparılmamalarını da işârettir. Seb'e melikesi, vezirlerine danışma ve siyasî yönetim konularında kadınlara örnek olan yöneticidir. Hz. Şuayb'ın kızları hâyâ, çalışmak ve işcinin nitelikleri konusunda, Lut'un kızları da meşru evliliği özendirmede sembol olmuşlardır. Bir kadına en yüksek erkek otorite olan Peygamber tarafından dini konum sorumluluğu verilen, hakkında iffeti ve masumluğu hakkında âyet inen Hz. Âişe, ilmin, araştırmacı ve sorgulayıcı aklın sembolüdür. Havle binti Sa'lebe ile Hz. Peygamber'in eşi Zeynep binti Cahş gibi kadınlar da hak ve hikmetleri araştırmada öncü, mücadeleciler, imanlarındaki azm ve sebat ile cahiliye adetlerini yıkmada sembol olmuşlardır.

Kadın ve erkeğin tek bir nefisten yani aynı şeyden yaratıldığı, eşit olduklarını belirten Mâtürîdî, insanı insan yapan, kadının konumu ve onurunun temel taşları; hak, eşitlik, özgürlük, onur gibi evrensel ölçütlerini gösteren Kur'ân'da örnek alınması istenen psiko-sosyal kadın prototipleridir, der. İmam Hatip Liseleri ile İlahiyat ve İslâmî İlimler Fakültelerinde okuyan kadınların oranının erkeklerden fazla olduğu tesbiti önemlidir. Bununla beraber onların ilmi seven ve Kur'ân'da övülen prototip kadınların izinden gitmeleri, "Doğrudan doğruya Kur'ân'dan alıp ilhamı, Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâmî" önerisi ile Kur'ânî ilimleri İmam Mâtürîdî gibi analitik yöntemle özümsemesi gönülden temennimizdir.

Kaynakça

- Ateş, Süleyman, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri, y.y, İstanbul, 1989.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, Muvazzaf İlm-i Kelâm, y.y, İstanbul, 1972.
- Buhari, Ebû Abdullah, el-Camiu's-Sahih, Çağrı Yay, İstanbul, 1981.
- Coşkun, Selçuk, "Yetişkin Eğitimi Bağlamında Hz. Peygamber'in Kadınları Eğitim Siyaseti", Atatürk Üniv. İlahiyat Fak. Derg, Sayı: 26, Erzurum, 2006, ss.91-100.
- Cürcânî, S.Şerif, et-Tarifât, tahk. İbrahim el-Ebyarî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Cüveynî, Ebu'l-Meali İmamü'l-Haremeyn, Kitâbü'l-İrşâd, çev. A.Bülent Baloğlu-Sabri Yılmaz vdğrl, TDV. Yayınları, Ankara, 2010.
- , Luma'ul-Edille, terc. Murat Serdar, Furkan Yay, Kayseri, 2012.
- Demirel, H.Reşit Demirel, "Hz. Aişe ve Siyaset", 100. Yıl Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2000, cilt: 3, sayı:3, ss.124-130.
- Düzgün, Şaban Ali, "Kur'ân'ın Değer Sistemi ve Kadın Algımız", Kelâm El Kitabı, Grafiker Yay, Ankara, 2013.
- Ebû'l-Vefa el-Kureşî, el-Cevahirü'l-Mudiyye fi Tabakati'l-Hanefiyye, y.y, Kahire, 1993.
- Fârâbî, Ebu Nasr, İhsâu'l-Ulûm, neşr. Osman M.Emîn, Kahire, 1931.
- , Medineti'l-Fadıla, neşr. Ali b.Mülhem, Daru Mektebetü'l-Hilal, Beyrut, 1994.
- , Siyasetü'l-Medeniyye, neşr. A.b.Mülhem, Daru Mektebetü'l-Hilal, Beyrut, 1995.
- Gazâli, Ebû Hamid, İhyâu Ulûmi'd-Din, çev. A.Serdaroğlu, Bedir Yay, İstanbul, 1974.
- , el-İktisad fi'l-İtikad, çev. A.Duran, İtikadda Orta Yol, Hikmet neşr, İstanbul, 2013.
- Gazâli, Muhammed, es-Sünnetü'n-Nebeviyye beyne Ehli'l-Fıkh ve Ehli'l-Hadis, çev. A.Özek, Ekin Yay, İstanbul, 1992.
- Güler, İlhamî, "Kur'ân'da Kadın Erkek Eşitsizliğinin Temelleri", İslâmî Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı, cilt: X/4, Yıl:1997. ss.311-321.
- Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi, terc. S.Mutlu-Salih Tuğ, İstanbul, trs.
- Harman, Ömer Faruk-Aydın, M.Âkif, "Kadın", DİA, cilt: 24, İstanbul, 2001, ss.82-94.

- Harputî, Abdullatif, Tenkihu'l-Kelam fi Akaidi Ehli'l-İslâm, Dersaadet, İstanbul, 1330.
- İsfehânî, Ragıb, Mu'cemu Müfredâtı Elfazi'l-Kur'ân, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1991.
- İbn Fürekan, Ebû Bekir Muhammed, Mücerredü Makâlati's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî, Beyrut, 1987.
- İbn Haldun, Mukaddime, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay, İstanbul, 1988.
- İbn Hazm Ebu Muhammed ez-Zahiri el-Endelüsî, el-Muhallâ, Kahire, 1390/1970.
- , el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihâl, Beyrut, 1986.
- , Cevâmiu's-Sîreti'n-Nebeviyye, neşr. İhsan Abbas-Nâsirüddin el-Esed, Darü'l-Maarif, Kahire, trs.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed, es-Sünen, Çağrı Yay, İstanbul, 1981.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemaleddin, İbn Manzûr, Lisanü'l-Arab, y.y, Beyrut, trs.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah, et-Tabakatü'l-Kübrâ, y.y, Beyrut, 1957.
- İbn Teymiyye, Ebu'l-Abbas Takiyuddin, es-Siyasetü's-Şer'iyye, y.y, Beyrut, 1988.
- İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan, el-Kamil fi't-Târîh, tahk. Ö.A.Tedmürî, Darul-Kütübil-Arabî, Beyrut, 1997.
- İzmirli İ.Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, haz. Sabri Hizmetli, Ankara, 1981.
- Leknevî, Ebû'l-Hasenât, el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye, Kahire, 1324.
- Martı, Huriye, "Olumsuz Kadın Algısının Uydurma Rivayetlerdeki İzleri", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt: IX, Sayı: 3, Yıl: 2009, ss.101-110.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur, Kitabu't-Tevhid, neşr. Bekir Topaloğlu-M.Aruçî, İsam yay, Ankara, 2005.
- , Te'vilâtü Ehli's-Sünne, tahk. Mecdi Basellum, Darül-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 2005.
- , Te'vilâtü'l-Kur'ân, tahk. Bekir Topaloğlu, Mizan Yay, İstanbul, 2005.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin, es-Sahih, Çağrı Yay, İstanbul, 1981.
- Nesefî, Ebû'l-Muîn, Tabsiratü'l-Edille fi Usuli'd-Din, tahk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün, DİB Yay, Ankara, 2013.
- , Bahru'l-Kelâm fi Akaidi Ehl-i İslâm, terc. Cemil Akpınar, Konya, trs.

- Oral, Osman, “Mâtürîdî’nin Hikmet Anlayışı”, ERÜ SBE Doktora Tezi, Kayseri, 2014.
- , “Kelâmî Düşüncede Hâricî Zihniyeti ve Halifeye İtaat Sorunu”, İslâmî Araştırmalar, Cilt: 28, Yıl: 2017, Sayı: 2, ss. 168-170.
- , “Mâtürîdî’de Din-Siyaset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri”, Usbik-Erciyes Üniv. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 31 Ocak-03 Şubat 2018.
- Özarlan, Selim, “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: X/2, Yıl: 2006, ss.109-115.
- Râzî, Fahrettin, Mefatihü’l-Gayb, Darü’l-Fikr, Beyrut, 1981.
- , İsmetü’l-Enbiyâ, tahk. M.Hicazi-Mektebetü’l-Hancı, Kahire, 1986.
- Sabuni, Nureddin, el-Bidaye fi Usuli’d-Din, tahk. Bekir Topaloğlu, DİB Yay, Ankara, 1995.
- Şaranî, Abdulvehhab, Kitâbu’l-Mizânî’l-kübrâ, Bulak, trs.
- Şevkânî, Ebû Abdullah, Neylu’l-Evtâr şerhu Müntekal-Ehbar, Mısır, 1961.
- Taberi, Ebû Cafer, Tarihu’t-Taberi, y.y, Beyrut, 1997.
- Taftazânî, Sa’dettin, Şerhu’l-Makasid, tahk. Abdurrahman Umeyra, Beyrut, 1989.
- , Şerhu’l-Akâid, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay, İstanbul, 2013.
- Tirmizi, Ebû İsa Muhammed, es-Sünen, Çağrı Yay, İstanbul, 1981.
- Topaloğlu, Bekir-İlyas Çelebi, Kelâm Terimleri Sözlüğü, İsam Yay, İstanbul, 2010.
- Zemaşşeri, Ebû’l-Kasım, el-Keşşaf an Hakaiki Gavamidi’t-Tenzil ve Uyuni’l-Ekavil fi Vucuhi’t-Te’vil, çev. M.Coşkun-A.Bebek vdğrl, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2107.